<img src="titel.jpg" width=353 height=449 border=0 alt="

PÅ BESÖK HOS DE ANSPRÅKSLÖSE

BONDEN OCH GRÖNKÖPINGSBON

av

J. L. SAXON

Tredje upplagan

STOCKHOLM
BOKFÖRLAGET NUTIDEN

6 — 9 tusendet

STOCKHOLM
SÅNINGSMANNENS A.-B:S TRYCKERI, 1921

Förord till den elektroniska utgåvan

Renlevnadsmannen från Gällersta i Närke, veckotidningsredaktören med mera, Johan Lindström Saxon ger oss en inblick i helvetet på jorden, Stockholm, och de stackars anspråkslösa människor som lever där och tvingas nöja sig med substitut och surrogat på livets alla områden. Omslagsvinjetten med huvudstadens silhuett i solnedgång (eller är det helvetets lågor?) anspelar på bokens **första kapitel**. Författarna Vilma Spenat och Linda Lej, som förekommer i berättelsens kapitel 21 (**sidan 75**), lär i verkligheten motsvara Selma Lagerlöf och Ellen Key.

Boken digitaliserades i augusti 2009. Alla sidor har scannats i 600 dpi svartvitt TIFF G4 och visas på webben i 120 dpi gråskala. **Omslaget** har dessutom scannats i 300 dpi färg JPEG.

INNEHÅLL:

I.

HELVETET.

En viss dåsighet hade efterhand utbrett sig över hela kupén. Många hade rest hela dagen och voro trötta. För andra var det kvälldags. Men eftersom man närmade sig huvudstaden, resans mål, vaknade allesamman upp till nytt liv.

Bäst det var brusade tåget ut ur skogsbandet och öppen vy låg framför. Hela horisonten flammade röd som av eld.

»Vad är det?» utbrast en ung flicka med ängslig röst och blick. »Är det eldsvåda?»

»Det är helvetet», svarade herrn bredvid henne.

»Helvetet?» upprepade hon och såg på mannen. Var han inte riktig? Han hade dock hela dagen talat så klokt och förståndigt.

»Ja, helvetet, där de fördömda bo», svarade han.

Nu log hon, lättad.

»Äsch, det är gatlyktorna i Stockholm».

Han nickade, men med ett ansiktsuttryck, som sade att han vidhöll sin dom över storstaden.

»Vet ni vart ni skall ta vägen där?» frågade han.

»Ja, jag har antagit plats, och dom möter mig vid stationen».

»Skulle de ej vara mot er, så vänd er till Vaksamhets byrå, Hantvärkaregatan 23 A. Misstro alla andra, som bjuda er sina tjänster. Skulle ni stå hjälplös, så vänd er till mig; jag kan måhända ge er något gott råd».

Han tog upp ett visitkort. På det stod att läsa: »Gustav Bärge, bokförläggare, Bärgåsa».

Bärgåsa var en liten »stad på landet», som egentligen hade blott namnet gemensamt med städerna. Den bestod av en enda gata. Alla gårdar hade stora trädgårdar och hela ena gatusidan ägde åtomter.

»Jag skriver hit min adress under min stockholmsvistelse, som kommer att räcka ett par veckor».

Hon tog emot kortet med ett varmt tack i de vackra, oskyldiga ögonen, under de att de friska röda kinderna fingo en högre färg.

»Var aktsam om er själv. Kom ihåg att alla storstäder äro farliga», sade han.

Hennes tacksamhet var ögonskenlig, ehuru det syntes att hon ansåg, att han överdrev.

En man, som tyst åhört samtalet, kom nu fram till Bärge.

»Eftersom herrn tycks vara så bekant i Stockholm, vill han kanske ge mig adress på ett enkelt men rejält hotell».

Bärge taxerade honom med en blick; det var en solid bonde.

»Blå Bandet, där bor jag själv», sade Bärge.

»Det låter utmärkt, för jag är nykterhetsvän. Jag är bonde i Gällersta, Närke, och heter Johan Larsson».

Bärge räckte fram sin hand och presenterade sig.

»Då får jag göra sällskap med bokförläggaren?» sporde Johan Larsson.

»Med nöje», svarade Bärge.

Nu löpte tåget in på stationen, och alla rusade åt var sitt håll.

»Stå på er bara!», sade Bärge åt flickan, i det han trädde ut ur kupén.

Johan Larsson följde honom troget i hälarne.

II.

EN »VÄLMÅENDE».

Grosshandlare Peterzohn var ute på den fem minuter långa promenaden från sin ungkarlsvåning till »Kungsrestaurangen».

Bäst det var utbrast han till en mötande:

»Nej, se god dag! Det var länge sedan i världen jag såg dig! Jag är på väg för att ackumulera den nödiga kraften till dagens ansträngningar. Det bör vara dig ett nöje att få dela en civiliserad mans frukost. Och så få vi prata».

»Jag önskar ingenting hellre än det sistnämnda», svarade den tilltalade, som ingen annan var än Johan Larsson från Gällersta. »Om jag inte händelsevis träffat på dig här, hade jag snart sökt upp dig. Jag är i Stockholm i kommunens ärenden och behöver en del anvisningar, som du säkert kan ge mig».

»Säkerligen. Och gärna. Men låtom oss först undanstöka det nödvändigaste: frukosten».

Anders Persson var sockenbarn med Johan Larsson och hade i unga år kommit till Stockholm som handelsbiträde. Han förvandlades snart till Andreas Peterzohn, blev sin egen tidigt och var nu grosshandlare med en försvarlig inkomst.

»Du ser annars ut som om du lätt skulle kunna sitta över ett mål», skrattade Johan Larsson.

»Jag beklagar, att jag inte kan ge dig den komplimangen tillbaka. Du är ju inte stort annat än skinn och ben».

Peterzohn kastade en självbelåten blick på den del av

sig själv, han kunde nå med blicken — sina fötter hade han ej sett på de senaste 6—7 åren; magens rundning skymde bort dem.

Johan Larsson fortsatte granskningen. Peterzohn hade en isterhaka, som gjorde att löskragen, ehuru den var av minimalaste höjd, svårliga generade honom. Baktill välde halsfettet som en valk. För att kunna hålla balansen måste han gå på klackarne som en havande kvinna. Han andades tungt och tog ideligen av sig hatten for att torka bort svetten i pannan och huvudet, som för ändamålet var maskinklippt, något som ytterligare förde tanken på gödsvin.

»När man nått vår ålder, d. v. s. passerat de fyrtio, skall man vara mager», sade Johan Larsson. »Annars är man inte frisk. Det existerar inga feta hundraåringar. Min magerhet är mig inte till hinders i något — tvärtom. Jag arbetar i jordbruket med samma lätthet och uthållighet som en tjugoåring. På hotellet här bor jag närmast taket, och jag springer utan svårighet uppför alla fyra trapporna».

»Tira på dom!» skrattade en stockholmsgrabb till en sin kamrat, pekande på det ojämna paret representanter för skapelsens herrar. »Den välmående tycks på pin kiv ha letat upp den värsta benget, han kunnat få fatt i, för att man skall kunna se hur mastig han är».

»Inte har jag något men av min fetma», sade Peterzohn. »Jag njuter av att äta — å, vad det är gott att äta! — och jag vet också att uppskatta de flytande gudsgåvorna».

»Kan du ta på dig skorna själv?»

»Man har betjänt, och den skall väl något göra».

De gingo förbi en konsthandels fönster. Där voro en del sportpris utställda. Ett par av dem utgjordes av statyetter av unge, välbildade män.

»Har du studerat människokroppens anatomi något?» sporde Johan Larsson.

»Asch», svarade Peterzohn och kastade en blick på statyetterna. »Så där se bara outvecklade pojkar ut nu för tiden. Begreppen ha ändrat sig. I en skönhetstävlan här i Stockholm mellan dig och mig skulle du inte få var tjugonde röst».

Plötsligt uppstod rörelse å gatan. Där utspelades en av de scener, som ej äro sällsynta i en stad med Stockholms skandalösa djurtransportförhållanden: en tjur hade slitit sig lös från sin förare och rusade nu vilt fram, tydligen ärnande att ta förste bäste mötande på hornen.

Johan Larsson sprang emot det rasande djuret, kastade sin överrock över dess ögon och fattade så tjurens horn, böjande ner hans huvud. Tjuren stod fnysande men kuvad. Föraren kom till och fick ett par polisers hjälp att föra bort tjuren.

»Det var i alla fall snobbigt gjort», vidgick stockholmsgrabben med något reducerad ringaktning för bengeten.

Men var befann sig den välmående?

Han hade slunkit in i närmaste butik, genom vars fönster han åskådade sin magre väns rörlighets- och kraftprov.

III.

DEN CIVILISERADE MANNENS FRUKOST.

Efter bragden med tjuren stannade Johan Larsson på trottoaren och såg sig om efter Peterzohn. Denne lämnade snart sin betäckning, vinkade åt sin följeslagare.

Snart hade Kungsrestaurangens dörr slutit sig bakom dem. Peterzohn behandlades som ett barn i huset av den bugande rockvaktmästaren.

»Smör, bröd, ost och brännvin, att börja med», beordrade Peterzohn. »Kornbrännvin, förstås».

Det kom fram hårt bröd och franskt bröd.

Det hårda brödet var tillsatt med benmjöl för att bli riktigt mört; det franska uppöst genom allt för stark jäsning, så att det såg stort ut men innehöll mest luft. Alldeles mjukt var det också, ehuru det legat bakat i tolv timmar. Och det skulle vara precis likadant på kvällen. Bagaren hade nämligen tillsatt det med alun, så att det kunde hålla mycket vatten. Den utomordentliga vita färgen hade det fått genom att i degen inblandats ett blekningsmedel, som innehöll svavel.

Det fett, som framsattes, såg mycket trevligt ut och kallades kärnfärskt mejerismör, men utgjordes uteslutande av med orleanalösning färgat ister av kanske skrofulösa svin.

Peterzohn luktade på det.

»Ni borde blygas att ge mig sådant», utbrast han till kyparen.

Denne, som var ny på stället, bugade sig djupt:

»Jag ber om ursäkt. Det är kallskänkan, som lurat mig. Men hon skall få!»

Och han försvann.

»Den där tjockisen märkte smugglet», sade kyparen till kallskänkan. »Riktigt smör!»

Nu kom sådant.

»Det är verkligen äkta», sade Johan Larsson, »men för mig är det lika otäckt i smak som jag förstår, att det är ohälsosamt. Det är tillsatt med borax för att inte härskna».

Brännvinet utgör ju i sig självt den oförskämdaste av förfalskningar. Det är ju i verkligheten säd som förvandlats

till bakteriegödsel. Men detta brännvin var huvudsakligen gjort av sågspån, och kornsmaken åstadkoms med en essens, som bl. a. innehöll ättiketer och salpetereter.

Det generade emellertid ej Peterzohn, som svepte supen med sådan njutning, att hans ögon tårades.

Osten var tillverkad av bomolja, märkte Johan Larsson strax. »Det är ju inte det värsta man kan bli bjuden», tänkte han, men tog i alla fall bort ostskivan från smörgåsen i det han kastade en blick omkring sig. Runt omkring sutto välklädda herrar och damer mumsande på ost av samma kvalité. »Ni ha inte blivit bortskämda med att äta vad Johan Lars-mora ystar», sade han sig själv.

Peterzohn vred och vände på matsedeln med minen av en martyr.

»Det är verkligen bedrövligt, att de aldrig ha något nytt. Jag får väl ta en biffstek. Och du?»

»Tack, havregröt».

Peterzohn serverades ett stycke halvrått kött efter en ko, som måst nedslaktas, emedan hon befunnits ha tuberkler. Dit hörde potatis, som skrumpnat, emedan den stått kokt länge.

»Hurudan är din gröt?»

»Jag gratulerar dem hemma, om de skulle bjuda mig sådant här klister, vars smaklöshet man sökt dölja med att vräka en hop salt i det. Ångpreparerade gryn äro näringssvagare, aromfattigare och hårdsmältare än krossgryn. Men de här äro kokade på tjugo minuter i en tunn plåtkastrull. Hemma brukas blott krossgryn; de ligga i blöt tolv timmar före kokningen, och denna sker vid sakta eld i fyra—sex timmar».

»Nu skola vi ha en lätt mellanrätt. Kypare! Två blandade grönsaker».Då de serverats, sade Peterzohn:

»Det är en hälsning från din egen trädgård, va?»

»Ja, men de ha förlorat betydligt av sin karaktär på vägen. Alltsammans det här är konserver, fast det just nu är högsäsong för grönsaker. Och vad är konserver? Se på de där ärterna t. ex. När burkärtsfabrikanten kokade dem, simmade de i ett av närsalter skummande grågrönt spad. Men detta spads färg behagar ej ogenerade källarmästare och okunniga husmödrar och kokerskor, utan det kastas bort och vatten påhälles. Det kallas att 'blanchera' ärterna — blir det frågan om det där, då är jag på min mammas gata. F. ö. äro ärterna, morötterna, blomkålen och alltsammans färgat».

Under det de höllo på med detta kom kyparen fram:

»Vi ha helt oväntat fått en leverans släpärter. Kanske grosshandlaren vill ha?»

Ja, det ville han.

De serverades, i enlighet med vanligt restaurangbruk, halvkalla, att ätas på en kall tallrik, vadan man tog blott litet av dem. Det var gästernas lycka, ty den trädgårdsmästare, som levererat ärterna, hade fått storvisit av ärtviveln och hade fortsättande på den av trädgårdsauktoriteterna inslagna vägen, bjudit sagda gäster på kejsargrönt i oknusslade kvantiteter.

»Ack, jag har ju inte druckit något!» sade Peterzohn liksom till en förklaring på att han ej var vid riktig aptit.

»Kypare! En flaska öl!»

Han fick en dryck, vars bittra smak tilltalade honom. Det var ej att undra på, ty bryggaren hade brukat så fina saker som rävkaka, pikrinsyra, kvassia o. dyl. som ölkrydda. Och den fylliga smaken, som så behagade vår man, hade också en förnäm grundkälla — glycerin.

Nu beslöt vår man sig för en ren delikatess.

»Gåsleverpastej med smörbottnar!» sade Peterzohn.

Han hade hört sägas, att man fick gåsleverpastej genom ett på det hela taget otäckt djurplågeri. Gässen proppades — stundom medels maskin — med mat. De fingo samma sjukdom som fråssare: för stor lever. Det där var nog

inte sant; det var nog bara ett påhitt av hjärtnupna djurskyddsfånar.Han rätade på sig, när han kom så långt i sitt resonemang. Men det var ändå inte utan att han kände ett litet, litet nyp i hjärtat.

Ack, om jag varit så bekant med honom, att jag kunnat stiga fram och ge honom en liten upplysning, så hade han kunnat gå på utan oro. Det fanns inte ett spår gåslever i denna gåsleverpastej. Den bestod uteslutande av vid de stora slakterierna i Chicago preparerade svininälvor!

Delikatesser äro utmärkt bra varor för — källarmästaren. Genom sin höga saltmängd väcka de törst. Det heter på fackspråket, att vinet smakar särskilt bra till sådana saker, och för källarkunderna äro källarmästarne auktoriteter.

Grosshandlaren fick en flaska vin, som utgjorde en det tjugonde århundradets triumf. Det fanns ej en droppe vin däri. Det var brännvin, färgat med anilin, tillsatt med svavelsyra och mycket annat smått och gott, som ej så noga kan specificeras.

Johan Larsson hade naturligtvis ej varit den äkta »lantis» han var, om han ej också räknat medlemskap av godtemplarorden.

Han drack följaktligen endast vatten.

Nu var man vid efterrätten.

Johan Larsson bestämde sig för äppeltårta.

Tårtfyllningen var gjord av torkade äpplen, som blekts med svavel. Men det hade skett i enlighet med de lärdomar, som givas vid kungliga lantbruksakademiens experimentalfält. Så det var åtminstone en gentil förfalskning. För att gästerna ej skulle förfalla till högmod över denna ära, hade källarmästaren spätt på den efter eget recept. Tårtfyllningen hade kokts i en kopparkastrull, som ej förtents på flere år. Kopparärg är ju inte det allra hälsosammaste, men det är i alla fall inte stort farligare än det bly, som numera oftast användes i st. f. tenn vid förtenningar.

Peterzohn bestämde sig för något lätt: vinbärskräm med grädde. Ifråga om näringsvärde var det också ovanligt lätt. Krämen var kokt på saft, som — såsom så gott som all annan i handeln befintlig dylik — aldrig hadehört talas om vinbär, utan uteslutande bestod av färgämnen och fruktessenser. Till yttermera visso hade den också sötats med sackarin.

Grädden var tjock och kraftig, tack vare den portion stärkelse, varmed kallskänkan försett densamma. Det t. o. m. flöt små »holmar» i den — av silkespapper.

Peterzohn torkade svetten av sig med servetten. Det kostar på att äta så, att man med någorlunda säkerhet skall kunna påräkna att dö av slag eller i kräfta vid femtio års ålder.

IV.

ARBETSPRESTATIONEN.

Bokförläggare Bärges ärende till Stockholm var att få en bok tryckt.

Han vände sig till ett stort tryckeri och fick prisuppgift på stående fot.

»Det är jag villig att betala», säger han. »Men jag önskar få boken uppsatt och korrigerad på fjorton dagar, ty jag måste uppehålla mig här tills det är gjort».

»Vi behöva två och en halv vecka för att få den färdig», svarar boktryckaren. »Arbetet är av den art, att det ej kan delas upp på två arbetare».

»Jag vet», svarar kunden. »Första upplagan är, som ni ser, tryckt i landsorten. Där satte en arbetare upp den på elva dagar».

»Det tvivlar jag inte på», svarar boktryckaren. »Men i huvudstaden når man inte dit».

»Varför det?» frågar landsortsbon förvånad.

»Det är kaféerna, restaurangerna, teatrarne, föreningssammanträdena — kort sagt, nattlivet, som tar för mycket av krafterna».

»D. v. s. ni menar på fullt allvar, att en boktryckare i Stockholm måste nöja sig med en svagare arbetsprestation än hans yrkesbroder i landsorten?»

»Ja», svarade stockholmsboktryckaren.

»Ni menar följaktligen», fortfor han, »att förhållandet är enahanda inom andra yrkesgrenar?»

»Ja, visst», svarade boktryckaren.

V.

ELDA MED HALM.

Bärge kommer upp på tryckeriet för att få korrektur på de första arken av sin bok.

Sättaren håller på att göra toalett för att gå ut och äta frukost.

»Inte häller jag har ätit frukost. Jag skall därför be att få göra et sällskap, så får jag prata med er om arbetet medan vi äta», säger förläggaren.

»Det är på ett enklare ställe jag går», ursäktar sig sättaren.

»Det likar mig bäst», svarar förläggaren. »Och även om så ej vore fallet, vore jag tacksam för att få tillfälle att i rent studieintresse besöka ett sådant matställe.... Ni begynte arbetet klockan 7, och nu är hon 1/2 10. Ni bör alltså ha en frisk aptit nu».

»Åja, men jag dricker kaffe innan jag går till arbetet».

»Med smörgås?»

»Nej, med kaffebröd».

Matstället var i huset bredvid tryckeriet. Luften därinne stod så tjock, att den kunde skäras med kniv. Dukarne lämnade den fullständigaste provkarta på matsedeln under den senast gångna veckan. Bordstället bjöd på en karaff med ättika, vari det vuxit ålar, en senapsburk med hoptorkade skovor på sidor och i öppning samt ett fulldammat saltkar.

»Det finns blodpudding, lever och biffstek», sade uppasserskan.

»Jag vill ej dölja att biffen är av hästkött», erkände sättaren. »Somliga kunna ej äta det, men den fördomen ha vi vuxit ifrån».

Han beställde en biff. Bokförläggaren frågade om det fanns någon havregröt över från föregående kväll. Det fanns, och han beställde sådan.

»Jag trodde, att ägg och smörgås var en stockholmares vanliga frukost».

»Så är det också. Men på billiga ställen ha de bara kalkade ägg, och man blir efterhand så utledsen på dem, att man ej tål se dem. Man tröttnar också på margarinet — det fås, förstår sig, ingenting annat här. Det blir så fatt i längden, och det ligger som bly i magen. Jag vet att det är inbillning, ty margarin är ju mycket renare än smör, men man har ibland även de mest omotiverade antipatier».

»Ni gör rätt i att undvika äggen», sade förläggaren. »Gamla ägg äro giftiga. Margarin är hårdsmält på grund av

råvarans beskaffenhet, behandlingssättet vid tillverkningen och de antiseptiska tillsatserna för att hindra det från att härskna. Av allt ni här blivit bjuden är hästköttet det bästa, men det är i alla fall ingen föda att arbeta på. Böndernas aversion för hästkött grundar sig på erfarenheten därom. Hästen slaktas ej förr än han är alldeles uppsliten. Hans kött är därför fyllt av trötthets-, d. v. s. giftämnen i långt högre grad än andra slaktdjurs. Det överträffas endast av de jagade djurens, och ni har kanske hört, att dylikt kan vara så fyllt av trötthetsämnen och ångestsvett, att hela bordssällskap ha blivit sjuka efter förtärandet därav. Det bästa i biff portionen är — potatisen och löken, men potatisen förstöres i regel vid kokningen. Ni vilja ej göra er besväret att skala den, utan ta råskalad. Men då den mist sitt skyddande hölje, gå närsalterna vid kokningen ut i vattnet, som kastas i slasken».

Till maten drack sättaren öl, förläggaren kaffe. Kaffet bestod av sumpavkok och cikoria med skummjölk i stället för grädde.

»När äter ni middag?»

»Vid arbetstidens slut, klockan fem».

»Och kväll?»

»Det blir det sällan någon. Man dricker en koppte eller en flaska öl med ett par smörgåsar på en automat eller ett kafé».

»Vad bestås här till middag?»

»En soppa och en förrätt. Man har ett par slag att välja på: en buljong eller grönsoppa och en saftsoppa. Förrätten består mest av oxkött — kalops är ställets force. Annars är det köttbullar, lungmos, lever, njurstuvning, bräckkorv och sådant».

Sättaren slök maten otuggad.

»Ni äter fort», sade förläggaren.

»Vi ha bara en halvtimme till frukost».

Sättaren knackade på uppasserskan.

»Betalar ni for gång?» frågade förläggaren.

»Ja, mest. Det vore, förstås, billigare att inackordera sig eller köpa poletter, men utgifterna äro mångahanda och man har svårt att avstå en så stor summa på en gång».

»Men när man nu i alla fall skall ha sina mål och det blir dyrare att betala för gång....»

»Ja, det kniper ibland mot slutet av veckan, och då får man nöja sig med torrskaffning».

»Tack för sällskapet! Gå nu till ert arbete, så att ni ej försummar er för min skull. Jag ber att få göra upp för oss bägge».

— — —

När förläggaren nästa gång kom till boktryckaren, sade han, sedan han uträttat sitt ärende:

»Här var varmt och gott».

»Vi elda också med antracit», smålog boktryckaren.

»Apropå antracit», sade förläggaren, »så kommer ni mig att tänka på något. Kan ni avstå tio minuter åt mig?»

»När banktiden är över — om en kvart — blir det lugnt. Var så god!» bjöd boktryckaren med en gest mot kontorssoffan och räckte honom en tidning.

Bärge läste den lugnt, medan boktryckaren, såsom jagad av furier, sprang mellan de båda telefonerna och gav order till eller mottog rapporter från bokhållare, faktor och springpojkar.

Klockan slog två.

»Nu står jag till er tjänst», sade boktryckaren.

»Eller rättare jag till er», sade Bärge leende. »Jag vill nämligen meddela er ett kapitel ur historien om stockholmarens svagare arbetsprestation. Även om de skäl ni anförde ej vore tillfinnandes, måste i alla fall resultatet med nödvändighet bli det givna. Jag har av en händelse kommit att få reda på vad arbetarne äta. De begynna sin dag med kaffe och bröd — således en för mage och nerver högst skadlig giftdekokt, vars verkningar ökas av att kroppen erhåller denna choc omedelbart efter uppstigandet. Därtill det som näring i det närmaste värdelösa finbrödet. En av forna tiders bestraffningsformer var vatten och bröd. En sådan fängelsevistelse var en sannskyldig gödkur jämförd med den försakelse en stockholmsarbetare ej blott frivilligt underkastar sig utan t. o. m. betalar pengar för. Straffången fick rent vatten, och vattnet är ett mycket viktigt födoämne, eftersom vår kropp till fyra femtedelar består av sådant. Åt straffången bestods torrt grovbröd, alltså ett födoämne, som innehåller allt vad vår kropp behöver, undantagandes vatten, medan brödet av siktat mjöl — bleksotsbrödet — är berövat sina bästa beståndsdelar. Detta bröd bär därför den huvudsakliga skulden till engelska sjukan och tandlösheten, varjämte det genom sin hårdsmälthet är en av matsmältningssjukdomarnas huvudorsaker.... Nå, för att nu återkomma till arbetaren, så fortsätter han sin dag med att leva på slakteriavskräde, siktebröd och urkokt potatis.... När man kokar kött, är man ytterst noga att tillvaratag spadet, som dock är blott köttets giftämnen i koncentrerad form, men potatisspadet slås däremot bort, ehuru det innehåller potatisens närsalter och ej blott är rikt på näring utan har viktiga hygieniska egenskaper. Sund föda ger oss hälsa och kraft, men stockholmsarbetaren äter i regel osund eller värdelös sådan, och därför måste han med nödvändighet lämna en svagare arbetsprestation, precis som er kamin ej skulle ge någon värme, om ni eldade med halm».

Förläggaren gjorde ett uppehåll, liksom väntade han att boktryckaren skulle göra någon invändning.

Då detta ej skedde, fortsatte han:

»Där har jag gett er en anvisning på vad ni arbetsgivare bl. a. skulle göra för att få arbetsprestationen höjd. Ni skulle ombesörja upplysningsverksamhet bland arbetarne i dietfrågan; ni skulle ta initiativ till goda folkrestauranger; ni skulle hjälpa honom ordna sin ekonomi, vilket han tydligen inte själv kan — jag har hört, att många av dem mot veckans slut bedöva hungern med tobak, öl och kaffe. Jag vet inte hur han bor, men jag har skäl tro, att det är lika ohygieniskt som otrevligt. Hur han sover, vad luft han inandas medan han sover, inverkar naturligtvis i hög grad på arbetsprestationen. När han nu inte har förstånd att begära att få sund mat och bostad, men detta är ett spörsmål av största betydelse även för er arbetsgivare, så borde ni hjälpa honom till det. Då finge både ni och han mer valuta för pengarna».

»På så'nt har jag aldrig tänkt», erkände boktryckaren. »Vi se sällan längre än näsan räcker».

VI.

KLASSHATETS APOSTLAR.

Huru skola arbetarne få god, närande och billig föda?

Över detta ämne hålles föredrag i Stora saluhallen torsdagen 27 innevarande månad kl. 8 e. m. av skolkökslärarinnsn Hildur Granberg. Allmänheten inbjudes. Ingen entrée.

Denna annons stod att läsa i alla huvudstadens tidningar. Bärge fick se den och beslöt att gå dit.

Då han på aftonen inträdde i lokalen, fann han den full med folk.

Skolkökslärarinnan rekommenderade arbetarefruarna att så långt som möjligt fylla köttbehovet med de billigare delarna av djuret och lämnade ett flertal recept på deras tillagning. Hon ville alltså på hemmen ha tillämpad den matordning, som tillämpades å den sylta, där sättaren fyllde buken.

Det följde en svag applåd och publikum beredde sig att gå.

Då visade sig plötsligt en man i talarestolen. Det var Bärge.

Åhörarne sågo något överraskade ut, men satte sig.

»Jag skall», sade talaren, »en smula komplettera föredragshållerskan. Hon har lärt er att ni skola laga rätter av lunga, lever, njure, blod och dylikt».

Skolkökslärarinnan såg något misstroget på talaren. Men han föreföll så troskyldig, att hon lugnade sig och smålog.

»Veta ni, ärade husmödrar ur den klass, som utför

kroppsarbete och alltså är i särskilt behov av stärkande föda, att lungtuberkulos är den vanligaste av alla nötkreaturssjukdomar nu för tiden? Ha ni sett en lungsjuks upphostningar? Ni veta, att dylik förslemning inträder redan vid en förkylning. Precis detsamma är förhållandet med korna. Om ni få se en dylik klysa förslemning på gatan, så väcker den er avsky i sådan grad, att ni ej ens vilja trampa på den utan gå ur vägen för den. Men när ni äta lungmos, så svälja ni förslemningen med god smak».

En rysning gick genom åhörareskaran. Skolkökslärarinnan försökte att låta sitt småleende gå över till ironi, men det stelnade under denna ansträngning.

»Ha ni lärt så mycket anatomi, att ni känna leverns uppgift? Säkerligen! Ni veta då, att den är kroppens stora disktrasa, fylld med ämnen, som, bokstavligt talat, äro gift för människokroppen. När ni äta lever, äta ni snusk och ohälsa i koncentrerad form. Detsamma är förhållandet med njure. Urin är gift. Ni minnas, att Sven Hedin berättar, huru en av hans tjänare i öknen, driven till förtvivlan av törst, drack sin egen urin, med resultat att han föll ned och dog. Njuren är överfylld av urinämne och alltså ytterst skadlig att förtära».

Småleendet på skolkökslärarinnans ansikte hade fullständigt slocknat.

»Ni veta», fortsatte talaren, »att blodet är livets ström. Med det flyta de partiklar, som bygga upp och underhålla människokroppen. Men blodet är också dödens ström. Med det flyta alla sjukdomsämnen, och då det i dessa dagar knappt ges en frisk ko — de sprängfodras för att ge mesta möjliga kvantum mjölk, och de stallas året om — är följaktligen blod en osund föda. Alla de här uppräknade sakerna äro slakteriavfall och borde brännas. Judarne äro i sin religion förbjudna att förtära blod».

Han såg ut över församlingen, som åhörde honom med spänd uppmärksamhet. Skolkökslärarinnan reste sig och gick ut med hastiga steg.

»Varför förtära de rika inte sådan där mat? Dels tycka de — med rätta för övrigt — att den smakar illa; dels veta de huru skadlig den är. Varför vilja de då ha arbetarne att äta dem? Jo, om ni köpa avfallet, som borde kastas bort, så kunna de rika få den del av djuret, somde vilja ha — för ett billigare pris än eljes skulle vara fallet. Detta är hemligheten med att kommunen anordnar sådana här föredrag. En gång skola väl arbetarne vakna till insikt om att kräva ej blott ordentlig lön utan också en sund och renlig föda, och då blir det en fruktansvärd räkenskapens dag för de okunniga eller hänsynslösa, som under sakkunskapens täckmantel söka bedraga er. Det är ej nog med att de undanhållit er kunskapen om vad som är sund föda — alltså växtrikets alster — utan de ha sökt förmå er att äta den osunda. Om några förtjäna att heta klasshatets apostlar, så är det sådana som denna skolkökslärarinna. Hon....»

Skolkökslärarinnan återkom i sällskap med en poliskonstapel, som ryckte ned förläggaren från talarstolen.

VII.

DIGERDÖDEN I FISKVÄRLDEN.

En arla morgon, då Bärge gick förbi Fiskarhamnen, fann han att där rådde den största upphetsning. Man pratade och skrek i munnen på varandra. Flere fruntimmer gräto, och andra lade på annat sätt sina känslor i dagen.

Han gick dit ner.

»Vad har hänt?» sporde han.

»Å, nästan all fisk här har dött i natt» snyftade en voluminös månglerska, medan hon torkade bort tårarna med högra handens avigsida.

»Hur kan det komma sig?»

»Ja, inte vet jag. Lite fisk dör ju alltid; det tar man i beräkning. Men en sådan här massdöd har ingen varit med om. Det är som om det vore någon pest».

Då han kom upp på bron tilltalades han av en herre, som stått stödd mot räcket:

»Hur är det fatt där nere?»

Bärge berättade och uttalade sitt beklagande av de stackars människornas olycka.

»Förlust göra de, förstås, men så förskräckligt är det inte. Det finns nämligen en fabrik för tillverkning av äkta norska fiskebollar, och den köper all självdöd fisk, som man ej kunnat purra på okunniga husmödrar och jungfrur. Fabriken betalar ju inga höga pris, och när nu den utbjudna mängden är så stor, i passar man nog på att ytterligare pressa fiskägarne, men något få de i alla fall . . . . Om det varit på vintern hade fiskrarne stått sig bättre, tyda hade de begagnat sig av det i sådana fall vanligaknepet att låta varan frysa och sedan sälja den som 'frusen saltsjöfisk'. Nu äro de på nåd och onåd överlämnade åt fiskbollsfabriken, vilket helt naturligt ökar deras veklagan».

Saken kom i tidningarna — ja, d. v. s. att fisken dött, men inte att fiskebollsfabriken uppträtt som de fattiga fiskrarnes räddare. Det befanns att värdet av den självdöda fisken uppgick till ett par tusen kronor. Ett par av bladen krävde undersökning av förhållandena, och hälsovårdsnämnden vart tvungen att förrätta en sådan.

En filosofie doktor, kemist, förrättade undersökningen. Flere kloaker mynnade ut i Fiskarhamnen. Vattnet där var alltså giftigt och den där sumpade fisken »synnerligen olämplig till människoföda». Fisk, som fångats i älvar och sjöar, där fabriker utspydde sitt giftiga avfall, kunde, sade den undersökande auktoriteten, vara ohälsosam nog, men den vore i alla fall betydligt oskadlig jämförd med denna kloakförpestade vara.

Det blev ett förfärligt rev efter den fisk, som livhanken hängde kvar i så mycket, att den genom flämtande gav vid handen, att kloakflödet ännu ej hunnit göra samma verkan på den som på de redan avlidna olyckskamraterna.

Tidningarna skrevo ett par, tre dagar vredgade artiklar om saken. Men så förföll den i glömska. Och fisken från kloaksumpen åts med god smak såväl av rikt folk som fattigt. På det området var demokratien fullständig.

VIII.

EN LITEN NOTIS.

Vid frukosten på hotellet en morgon fann Johan Larsson, att samtliga tidningar hade en liten notis, vari omtalades att en läkareundersökning givit vid handen, att 97 procent av barnen vid huvudstadens folkskolor hade sjuka tänder. Med anledning härav föreslogs anställandet av en skoltandläkare, som plomberade barnens tänder, samt inköp och utdelning av tandborstar.

En liten notis . . . .

Johan Larsson blev så fundersam, att kaffet fick kallna.

Endast 3 procent av skolbarnen kunde tugga maten ordentligt.

Endast 3 procent av barnen kunde draga vederbörlig nytta av maten.

97 procent av barnen hade i munnen en bakteriehärd, som förstörde magen och förgiftade organismen.

En liten notis . . . .

Däremot fanns långa artiklar om förskingringar, mord, eldsvådor, bilolyckor, en lång intervju med en revyförfattare och sådant mera för stadskulturen karaktäristiskt.

En liten notis . . . .

Tänk om en undersökning givit vid handen, att 97 procent av korna hemma i Närke angripits av tandröta! Alla skulle ha förstått, att det betytt, att korna ej kunnat tugga fodret ordentligt och följaktligen varken ge mjölk eller kött. Det skulle ha betraktats som en landsolycka. Tidningarna skulle ha innehållit alarmartiklar. Man skulle ha frågat, hur det kunnat gå så långt utan attlantbruksstyrelsen fått reda därpå. Sov regeringen? Hade vi en jordbruksminister? Undersökning om det ondas grundorsaker och vidtagande av energiska åtgärder för dessas avlägsnande skulle ha anbefallts.

Men nu gällde det bara människorna och människorna i staden. De fäste sig inte vid om de saknade tänder. Och tidningarna, som de gett i uppdrag att tänka för sig, funno inte, att bemälda faktum borde föranleda till något annat än ökad förtjänst åt tandläkarne och tandborstefabrikanterna.

Nästa år skulle tandrötan ha erövrat 98 procent av barnen; året därpå 99 procent o. s. v.

Och tandläkarne skulle få allt mer att göra, tandborstefabrikanternas förmögenheter bli större och större.

En liten notis . . . .

IX.

EN KÖ.

Boktryckaren hade bjudit Bärge på frukost.

Bäst de gingo en gata framåt, passerade de en kö.

»Vad är det?» sporde Bärge.

»Hälsovårdsnämndens försäljning av steriliserat kött. Nämnden hade att börja med lite svårt att bli av med sitt lager, oaktat priset är betydligt billigare än för färskt kött; men så utlovade nämnden en halvliter buljong på köpet till varje kilo kött, och då blev det luft i luckan».

»Vad är steriliserat kött?» frågade Bärge med oskyldig min.

»Jo, förr fotogendränkte och nedgrävde man de slaktkroppar, som voro så bakteriefyllda eller annorledes sjuka, att de ansågos otjänliga till människoföda. Det var både besvärligt och kostsamt, och inte gav det någon riktig garanti häller, ty charkuterister grävde ibland upp kropparna, lakade ur fotogenen så gott sig göra lät och gjorde korv därav — korven saltades och pepprades ordentligt, förstås, så att fotogensmaken ej förnams. Då fann en sparsam man på, att sterilisera köttet, d. v. s. upphetta det till en sådan värmegrad, att bakterierna dogo . . . .»

». . . . och de sjukliga förändringar, som givit köttet ett obehagligt utseende, ej trädde i dagen», sköt Bärge in.

Boktryckaren såg sin gäst i ansiktet.

»Ja, visst», sade han.

»Och av de bitar, som äro så fula, att steriliseringen ej kan dölja det, kokar man den buljong, som användes som

lockbete».

»Så är det, förstår sig».

»Vad är nu buljong? Jo, extraktet av muskelämnena.Nu är det så, att djuren, i likhet med oss, ha ämnesomsättning. Denna försiggår även genom huden, i riklig grad t. o. m., ehuru vi ej märka det förr än vi svettas. Den vätska, som sålunda avlägsnas — vad människans angår 1 à 1 ½ liter pr dag — har i huvudsak samma innehåll som urinen och exkrementen och är alltså i hög grad giftig. I samma stund djuret mördas, upphör dess ämnesomsättning. Vad som var på väg till dess avsöndringsorgan stannar alltså kvar i köttet, och buljongen är följaktligen dess gifter — vetenskapen kallar dem, med ett gemensamt namn purinämnen — i koncentrerad form. Emellertid ge de, såsom alla andra gifter, en falsk känsla av stimulus, och det är detta, som gjort dem så eftersträvade. Men ur sjukvården ha de försvunnit, och då kan man förstå . . . .»

»Det är alltså bäst att akta sig för Raggis buljongtärningar», skrattade boktryckaren.

»De ha aldrig sett någon buljong. Buljongtärningar bestå till ¾ av koksalt och f. ö. mest jäst. Men edra arbetare äta denna smörja och tro att de få koncentrerad muskelkraft som det heter å prospekten och i annonserna».

»Ni är en stor spjuver, fast ni ibland tar en oskyldig min», sade boktryckaren. »Nu återgå vi till det steriliserade köttet».

»Det är att börja med hårdsmält. Det är inte för ro skull man brukar pepparrot till kokt kött. Om man ej sålunda piskade magen skulle den ej ta befattning med något, som är ungefär lika smältbart som sulläder».

»Men bakterierna stryka i allt fall med på steriliseringen».

»Det är otvivelaktigt. Men tycker ni, att ihjälkokta bakterier äro någon tilltalande mat?»

»Nej, det bekänner jag villigt».

»Ni kan också vara viss på, att de utgöra en ohälsosam föda. Men därtill kommer, att bakterierna liksom alla andra varelser ha avföring. De kunna ej gå utanför väggen, då de förrätta sina naturbehov, och spillningen blir alltså kvar i djurkroppen. Denna spillning är giftig — mycket giftig t. o. m. — och upphör ej att vara det, om man 'steriliserar' den aldrig så».»Brr!» utbrast boktryckaren. »Med er tillåtelse vända vi och gå till den vegetariska restaurangen».

De passerade sålunda kön än en gång. Den hade snarare ökats än minskats.

X.

DUMBOM ELLER STACKARE?

Grosshandlare Peterzohn rökte när han gick på vägen, han rökte när han nederlade sig, han rökte när han uppstod.

När han så satt för den berömde porträttmålaren, rökte han också. Det tog sig måleriskt ut, tyckte målaren, och så målade han grosshandlaren med cigarr i munnen.

Tavlan exponerades på vårutställningen och blev mycket berömd. Den ansågs allmänt vara målarens bästa arbete.

Kom så Bärge upp på utställningen. Det var en i huvudstaden bosatt barndomsvän, en läkare, som drog honom dit.

»En sådan ynkedom!» utbrast läkaren, då han kom till Peterzohns porträtt.

»Vad i all världen är det du säger?» frågade Bärge förvånad. Han tänkte nämligen att utbrottet gällde själva tavlan, och en sådan yttring av självständighet som att klandra något, vilket berömts av tidningarna, är inte

bruklig i storstaden.

»Å, det kräket har inte orkat vrida giftpinnen ur käften ens medan han satt modell», svarade läkaren. »Ja, han kanske t o. m. tycker, att det är duktigt att så där exponera sin lastbarhet».

»Värsten vad du brukar starka ord».

»Allt för milda. Det är vetenskapligt fastslaget, att ingenting ger åderförkalkning i den grad som tobak, d. v. s. gör oss till gubbar i förtid. Tobaken förstör nervsystemet, matsmältningen, lungorna — det finns inteen kroppslig funktion, som den inte skadar. Ingen degeneration nedärves i den grad som tobaksgiftets. Den vuxne rökaren är den personifierade ansvarslösheten mot det yngre släktet, som naturligen finner det manligt att efterapa den vuxne och icke kan bedöma följderna. Vad de unga angår, så är tobaksbruket för dem ej blott dubbelt farligt i fysiskt hänseende, eftersom de ännu ej byggt upp sina kroppar, utan det betyder för dem också andlig efterblivenhet i en tid, då de skola inhösta det kunskapsförråd, som skall vara deras andliga barlast livet igenom. Ja, i en mängd fall betyder det också andlig demoralisation. De ha lagt sig till med ett begär, som talar högre än rättskänslan — ha de inte pengar till tobak, så stjäla de dem. Rökandet skapar rusdrycksbegär, och så ger det ena det andra. Där det rökes och supes, spelas det ofta, och när oerfaren ungdom slår sig på sådant, åstadkommer den lätt stor, kanske obotlig skada för sig själv och andra . . . .»

»Det var onekligen ett egendomligt appendix till tidningarnas karaktäristik».

»Ja, jag tänker ju huvudsakligen på den här avbildade grosshandlaren. Han pöser tydligen av belåtenhet över att vara utställd och bli beskådad här. När jag ser honom, gör jag mig bara den frågan: Är du en dumbom eller en stackare? Endera är han. Ett tredje gives icke. Endera känner han icke tobakens skadliga verkningar, och då är han dum; eller också känner han dem, men har rökt bort sin karaktärsstyrka så fullständigt, att han ej förmår slunga giftpinnen, ehuru han vet, att dess bruk är den tidiga och sjukliga ålderdomen, det successiva självmordet. Och då är han en stackare».

Doktorn var ur humör att se något mer av utställningen och gick, lämnande Bärge kvar.

Men denne glömde aldrig doktorns lärdom. Var gång han möter en rökande, ser han på honom med en blick, som frågar:

»Dumbom eller stackare?»

XI.

BETITLADE.

Broder Johan Larsson!

Jag har en liten middag på »Cosmopolite» i morgon kl. 6 för några vänner. Jag hoppas, att det skall roa dig att vara med. Det är bara herrar, så att du kan, om du vill, komma i kavaj. Vännen Peterzohn.

Johan Larsson infann sig på utsatt tid å ort och ställe och blev sålunda presenterad för: direktör Boman, grosshandlare Gems, redaktör Lund, ingeniör Söderberg, doktor Bladbom och kandidat Boman.

Det var mycken mat och mycken dryck, och stämningen stod högt, då man tågade ut i rökrummet.

Där kommo av en händelse Peterzohn och Johan Larsson för sig själva en stund under aftonens lopp.

»Nu skall jag passa på att fråga lite om mina medgäster. Jag har bondens nyfikenhet, när det gäller människor. Vad slags affär har grosshandlare Gems?»

»Han har ingen affär alls — han är bara provare».

»Vilken tidning redigerar hr Lund?»

»Ingen. Han är medarbetare i Stockholmsbladet».

»Är hr Söderberg Civilingeniör?»

»Nej, han är egentligen inte ingeniör alls. Han är självlärd byggmästare, men en duktig karl . . . .»

»Vad dirigerar direktor Boman?»

»Ingenting. Han är kassör hos en grosshandelsfirma, som jag har affärer med».

»Men Bladboms doktorskap är väl äkta?»

»I det närmaste. Han har tagit filosofie kandidaten, men orkade inte längre».

»Nå, när en kandidat är doktor, vad är då en kandidat?»

»Student».

»Det vill säga, att jag befinner mig i ett sällskap, där alla uppträda med titlar, som de icke äro berättigade att bära?»

Peterzohn hann ej svara, emedan han märkte att något fattades på bordet, för vilket ändamål han gick att ringa på kyparen.

XII.

ETT BORDSTAL.

»Direktör» Boman har middag för Peterzohn, och även Johan Larsson har blivit inbjuden.

Under middagen förekomma många tal. Johan Larsson hör intresserat på, och ibland känner han en känslokåre krypa utefter ryggraden.

Då middagen slutat frampå småtimmarne, har han ett livligt behov av luft och följer därför Peterzohn till porten.

»Du vet att jag inte är förtjust i detta Stockholm, som jag snart skall lämna. Men det gläder mig dock att jag fick vara med på middagen idag, emedan den bjöd på vad din middag saknade: bordstal. Det var ett nöje att åhöra så väl formade tal, men framför allt den varma vänskap, som röjde sig i dem. Ni sakna mycket, som jag finner oumbärligt för en människovärdig tillvaro, men en ersättning därför ha ni då i de känslor ni hysa för dem ni umgås med».

Peterzohn tog stöd mot porten för att riktigt kunna räta på sig. Och så sade han:

»Du är sublim i din bondska naivitet, Johan Larsson. Vem fadren tror du menar det han säger i ett bordstal?»

XIII.

I STÄLLET FÖR KÄRLEK.

I Bärgåsa fann en dansaffär mot vilken Bärge fört ett outtröttligt krig. Det dansades ute i »Folkets park» om sommaren, inne i »Folkets hus» om vintern. Dit gingo fabriksflickorna; dit gingo en del av köpingens tjänsteflickor, och under dansaftnarne höllo de emellanåt till godo med kavaljerer, som de inte ville kännas vid på dagarne. Ty alla den manliga befolkningens sämsta element i staden och orten voro regelbundna gäster på dansbanan.

Med vemod konstaterade man denna flickornas ringa självkänsla, när det gällde att få tillfredsställa danslystnaden. En tröst låg däri, att de utom äktenskapet födda barnens antal ej nämnvärt steg efter dansbanans inrättande. Omgivningen — alla kände varandra i den lilla staden — övade härvidlag tydligen ett hälsosamt tryck

på dem, som i dyl. fall böra utgöra den återhållande kraften: flickorna. Men att tonen å dansbanan var slamsigare och de erotiska begreppen lösare än annorstädes i samhället kunde ej bestridas.

Bärge hade alltid vid sina angrepp mot dansbanan fått svaret: »Vi måste ha en samlingslokal, och därför ha vi byggt Folkets hus. Men detta måste betalas, och för ändamålet måste vi anskaffa pengar».

»Och för ändamålet ockra ni på ungdomens okunnighet — spela ni det högsta spelet med lidelser, som hos kvinnan knappt framkallas i så hög grad av något som av dansen. Dansbanan har i hög grad sänkt den andliga nivån hos den ungdom, som befolkar henne. Denna ungdom går ej på föreläsningar, besöker ej föreningsmöten, goda teaterföreställningar, konserter o. s. v. Alltså draga niner arbetarne, och ert Folketshus är en verklig olycka för arbetarne här i staden. Det motarbetar edra syften i långt högre grad än den från högern emanerande antisocialistiska propagandan».

»Det skall bli annat sedan vi betalat huset», svarade man.

»Det skall man tro. Ni själva, ledarne, ha då hunnit bli giriga, och de djupa leden ha blivit försoffade. Ert fel är att ni vädja till de lägre drifterna i stället för de högre, att ni ej själva tro på höjandet av er klass».

På det hade man ingenting att svara.

— — —

I en stockholmstidning såg Bärge en annons om ett danspalats. Han beslöt strax att gå dit. Kanske, tänkte han, kunde dansen förädlas, och skulle han någonsin möta denna bättre form av densamma, vore det naturligen här i kulturens högkvarter.

Genom ett missöde blev han försenad, så att han ej inträdde inom danspalatsets dörrar förr än kl. 11. Men detta gjorde, att han fick bevittna den etablissementets stämning, som först når sin kulmen mot midnattstid.

Lokalen var full med folk, mest ungdom, men också ett anmärkningsvärt antal män i 50-årsåldern.

Tobaksröken stod så tjock, att allt var insvept i en formlig dimma under de stunder, då ej sugfläktarne arbetade. Att dansa med en cigarrett i munnen tycktes höra till proven på skickligt kavaljerskap.

Flertalet dansandes sätt att röra sig, ej blott herrarnes utan också damernas, gav vid handen, att de voro mer eller mindre berusade.

Aldrig hade han drömt om att en one-step kunde dansas som här. Det blev honom klart, att palatset huvudsakligen var en marknad, där prostituerade gåvos tillfälle att falbjuda sig.

Så fort en dans var slut, blev det formlig auktion på de damer, som med sin dans avsett att få bästa möjliga bud på sin kropp. Man fick då ofta bevittna, att det var en äldre herre, som omhändertog den sköna och försvann med henne. På dessa damer verkade inga andra yttre företräden än de, som voro frukten av förstklassigaskrädderi-, skomakeri-, herrekiperings- och juvelerarefirmors förenade ansträngningar. De vittnade nämligen om att bäraren ägde pluringarnas mångfald.

Bäst det var hördes ett indiantjut, och dansen avstannade. En kvinnsperson dansade solo med uppdragna kjolar och med åtbörder, som skulle ha kommit en löpsk hynda att draga sig tillbaka av blygsel över sällskapet. Här njöt man kolossalt. Applåder smattrade då och då, och när hon slutade utbröto formliga ovationer. Hon bars i triumf av ett antal kavaljerer till ett bord, där snart silverhalsarne knallade.

Under den stillhet, som därvid inträdde i salongen, fick Bärge anledning att studera »raden», där serveringen ägde rum.

Plötsligt stannade hans öga vid en ung dam. Såg han fel? Var det ej hans kvinnliga bekantskap från kupén? Det var väl ej möjligt?

Han gjorde sig ärende dit bort där hon satt.

Jo, det var mycket riktigt hon.

Då han kom mitt för henne, stannade han, bugade sig och sade:

»Jag har en hälsning att framföra till er och ber att en enda minut få tala enskilt med er».

Hennes kavaljer såg ilsket på Bärge.

»Låt mig följa er hem», sade Bärge till flickan. »Ni befinner er, som ni ser, på ett tvivelaktigt ställe, och den kavaljer, som väljer dylika lokaler för odlandet av gekantskapen med er, bor ni undvika».

»Å, det är bokhållaren i boden i vårat hus, och han är så hygglig. Han menar allvar med mig».

Bärge såg på henne. Hon hade dansat så mycket och druckit så mycket punsch, att hon mistat självkontrollen. Han förstod i ett slag, vad han sedan fick bekräftat av sin vän läkaren, att alkoholen i förening med dansen eggar upp de sexuella drifterna hos kvinnan så, att hon i regel är ett värnlöst offer i en samvetslös förförares hand.

»Jag besvär er, låt mig följa er hem. Tänk . . . .»

»Augusta, nu tycker jag att du kan vara färdig med den där jannen», sade hennes kavaljer, som reste sig upp och gjorde en hotande åtbörd mot Bärge.Denne såg på flickan med ett bönfallande ögonkast. Men hon följde sin kavaljer till punschbordet.

»Märkt redan efter en veckas vistelse i storstaden», sade han för sig själv. Hennes framtid låg klar för honom: dåligt avlönade platser, eftersom hon utvakad och håglös efter dansnätterna och illamående efter punschen, endast kunde användas hos folk, som ej fick ha pretentioner. En dag stode hon ohjälpligt utan plats, och då hörde hon natten och gatan till. . . . Eller skulle hon en dag finna, att hon vore på väg att bli mor. Utkörd, ensam, övergiven av älskaren och hjälplös skulle hon föda sitt barn i löndom, döda det, häktas, dornas, komma ut och sjunka i prostitutionens träsk. . . . Eller skulle hon gå i sjön. . . . Eller — det minst sannolika — komma hem till de gamla föräldrarna och bli deras skam och sorg för livet.

— — —

Johan Larsson hade av Peterzohn inbjudits att se en av stadens guldkrogar och livet där en kväll.

Även här stod tobaksröken dimtjock, i trots av att de roterande ventilerna åstadkommo ett drag, som gav mången av gästerna lunginflammation. Människornas ögon runno av den sveda, som denna förgiftade luft skapade.

En orkester spelade. Mässingsinstrumenten voro många, och det dånade och skrällde så, att människorna måste gallskrika för att kunna göra sig hörda av närmaste bordskamrat.

En herre sjöng ett par visor, vilkas uppgift var att förhärliga ruset.

En dam sjöng tvetydiga visor under tvetydiga miner och attityder. Hon blev frenetiskt applåderad.

Peterzohn, som deltagit i bifallet så kraftigt, att han höll på att mista andan, sade:

»Den där är väl kul?»

»Om du därmed menar, att hon ser bra ut, så kan jag ej bestrida det, men . . . .»

»Ja, bland dom, som fara Europa runt och plantera ut syfilis, får man leta efter maken till ögon och kropp».

Ett fruntimmer kom och slog sig ner vid det bord, där Peterzohn och Johan Larsson sutto. Även den sistnämnde förstod genast, att det var en prostituerad.Alltså begagnades lokalen av den sortens folk som falbjudningsplats. Han såg sig omkring. Vid flere andra bord syntes damer med samma obeskrivliga men änddock fullt säkra ursprungsbeteckning. Och ändå besöktes lokalen av fruntimmer, som gjorde anspråk på benämningen »hederliga» — ja, t. o. m. av mödrar med barn. Nogräknade om sällskapet voro de då inte!

»Lilla vännen passar på att dra noten, sedan Donna Isabel gaskat upp oss», sade Peterzohn. »Jag tycker om folk, som förstår sin affär».

»Är det meningen, att du skall vara kymig?» frågade den prostituerade.

»Tvärtom. Pssst!»

En kypare kom.

»En halva till och ett glas».

Den prostituerade lade sin arm på Peterzohns axel:

»Vill du bjuda mig på något, så bestå hellre en sup och en smörgås».

»Det passar bra. Vi skulle i alla fall supera».

»Blir det snart? Jag får ju inte låta tiden gå mig ur händerna».

»Naturligtvis. Men om jag nu abonnerar på dig?»

»Å, vad du är rar!»

Hon flyttade sig närmare honom.

Han parerade genast:

»Du får inte pussa mig offentligt! Vi äro ju inte förlovade än!»

Maten kom snart. Det sätt varpå den prostituerade svepte suparne — hon tog tre — och ölet visade, att den sortens alkoholblandningar voro hennes likör.

När maten var inmundigad gjordes uppbrott.

»Var älskar du att dväljas?» frågade Peterzohn den prostituerade.

»På hotell Åbo», ljöd svaret.

»Detta förstklassiga ställe är mig okänt», sade Peterzohn. »Hurudant är det?»

»Som alla de andra».

Johan Larsson kände en oändlig lättnad vid tanken på att nu få säga farväl åt detta sällskap.

»Nej, vi skola inte skiljas. Mitt besök på Åbo blir ej långvarigt, och som min sköna och jag ej få skiljasutan tårar — det hör till god ordning att ta in något på dylika ställen — får jag kanske behov av konvoj hem».

Johan Larsson tyckte, att det behovet redan förefanns. Peterzohn var ganska berusad.

»Jag skall in här», sade Peterzohn, då de gingo förbi en butik, på vars röda lykta stod att läsa: »Cigarrer, Gummiartiklar».

Den prostituerade nickade förstående. »Annars har jag färskt, klart prästbetyg. Det är ju tisdag vet jag».

»Följ med och hjälp mig se upp med etiketterna», vände sig Peterzohn till Johan Larsson då de kommit i butiken.

Den prostituerade hade stannat utanför på gatan.

»Du måste följa med mig och stanna i rummet bredvid», sade Peterzohn. »Hon eller puggmamma kunna ha någon, som hotar en till livet. Tag min plånbok . . . . Du kan för övrigt få sällskap där, om du skulle ha lust».

»Nej, det kan du lita på, att jag inte har», svarade Johan Larsson med känsla och övertygelse.

»Nåja, det kan ju ha studieintresse för dig att se stället».

De kommo till ett på en bakgata beläget gammalt trähus, vars alla fönster voro försedda med träluckor. Man kom ovillkorligen att tänka på rövarkula. En liten emaljskylt i porten bar inskriften »Hotell Åbo».

Den prostituerade ringde. Det var en lång och två korta tryckningar på knappen — alltså blev man insläppt endast på viss signal.

En tjock käring med oordnat hår, sjaskig klädsel och nedkippade tofflor öppnade.

»Det var mig en satan att se ut», sade Petersohn i det de stego upp för de med tändstickor, cigarrettstumpar och spottklysor garnerade trapporna. Han visste, att dylika portvaktsposter anförtros åt överåriga prostituerade och förstod mitt under ruset, att en sådan måste vara typen av mänsklig förhärjning. Däremot betänkte han ej, hur ytterst få av denna klass uppnå mer än 40 år. De flesta duka dessförinnan under i vidriga smittosamma sjukdomar. Deras alkoholbruk påskyndar katastrofen. Sjukdomar äro ej så talrika i någon människoklass.

De kommo in i ett rum, där alkohol, inpyrdtobaksrök, svett, spyor, urin och all världens snusk bildade en fasansfull odör.

Johan Larsson såg åt sängen. Den bar spår av att många legat i sänglinnet förut. Han gick och lyfte på täcket. Det saknades ej ens menstruationsfläckar där.

»Ett rum till», sade Peterzohn.

»Jaså», svarade människoruinen med förstående min.

Johan Larsson ryste. Fanns det alltså till och med en dylik polygami?

»Purra mig om en timme», sade Peterzohn.

»Nej, innan timmen gått skall rummet vara ledigt», förklarade människoruinen.

»Om tre kvart då».

Johan Larsson hade knappt blivit insläppt i sitt rum fprr än en dam av samma sort som Peterzohns kom efter. Hon gjorde min av att kasta armarne om hans hals.

»Nej, tack», svarade han, med en avvärjande handrörelse.

»Vad skall du då här att göra?»

»Jag följer bara en god vän».

Kvinnan svor, skällde och rasade som en furie en stund för att därefter begynna att locka.

»Jag trodde ni skulle vara tacksam för att få vara i fred», sade Johan Larsson.

»Vara i fred! Idiot! Med det betalar jag inte rum och mat».

Johan Larsson fick veta, att denna flicka var inackorderad här och därför betalade en svindlande summa till värdinnan, också en f. d. prostituerad.

»Nå, då skall jag hålla er skadeslös för den tid ni försitter för min räkning», sade han och stack en sedel i hennes hand.

Hon såg förvånad på honom.

»Gå nu och lägg er och sov», fortfor han.

Det var som hade hon velat brista i gråt. Men så ryckte hon på axlarne och kastade sig i sängen.

När tre kvarts timme förrunnit, gick Johan Larsson för att väcka Peterzohn.

Både han och kvinnan sovo som stockar med öppna munnar, som utstötte en vidrig lukt.Hon föreföll vara en trettio år men var redan rätt fyllig — svampigt blekfet. Tuschning av ögonbryn och sminkning av kinder framhävde ytterligare det osunda i hennes utseende. Hon hade aldrig varit vacker. Pannan hade ingen form, näsan var en smula platt och läpparne negerartat tjocka. Halsen gick ihop med bålen. Ena bröstet hängde slappt över linnet, som var prytt med maskinbroderad garnering.

Han kastade en blick på hennes klädsel. Allt i densamma var billig imitation, som kunde lysa i gatans halvdunkel, men ej tålde någon granskning.

Han väckte Peterzohn. Så snart denne, som nyktrat till tämligen, såg var han befann sig, steg han genast upp och kastade på sig kläderna. Löskragen stoppade han i fickan och slog upp överrockskragen.

»Tvi. . . .», utbrast han svärjande och såg på kvinnan i sängen. »Man får allt lov att vara bra full för att hålla till godo med något sådant».

»Det tycker jag verkligen», erkände Johan Larsson. Och hans tanke flög hem till hans egen sängkammare. Där var allt rent och vitt — linnet som snö med stilfulla, hemvirkade mellanspetsar. Blotta åsynen av de porösa filtarne värmde. Allt var luftat. Fönstret stod uppe mot trädgården, därifrån blomsterångan trängde in.

I sängen till höger vilade hans hustru, så ren att hon doftade efter den dagliga kalla avrivningen, och i ett av henne själv broderat linne, som var ett konstverk. Nedanför sängen lågo hennes kläder, där allt var hemvävt och frukten av lika god smak som handaskicklighet.

Bredvid hennes säng stod lillminstens. Han var som en ros, denna frukt av två människors svindlande sällhet att få ge sig hän åt varandra.

Nu log hon i sömnen, och hon sade något helt tyst. Han förstod, att det var hans namn, som rörde sig på hennes läppar, och i tankarne kysste han dem.

XIV.

ALDRIG SOVA ORDENTLIGT.

En dag vid frukosten omtalade Bärge, att han blev tvungen att stanna i Stockholm en vecka längre än han tänkt sig.

»Detsamma är förhållandet med mig», sade Johan Larsson. »Och det är värre för mig, som är ovanare vid Stockholm än du».

»Nå, säg mig, vad är det här, som plågar dig värst?»

»Att jag aldrig får sova ordentligt», kom svaret ögonblickligen. »Gatularmet om dagen är ju förfärligt. Men kören av lastvagnars buller mot stenläggningen, av hästskors smällande mot dito, av tutande automobiler, av ringande spårvägsklockor, av tidningskolportörers skrik och allt annat sammansmälter dock på visst sätt till ett — det ena oljudet tar i någon mån ut det andra . . . .»

»För örat, ja», avbröt Bärge. »På nerverna fortfar det i alla fall att ha sin ruinerande inverkan. Urmakaren hor inte de många klockorna i sin butik, men är han ej utrustad med någon extra motståndskraft, får han i alla fall en särskild sorts dövhet, som kallas kopparslagaresjukan».

»Det kan jag tro», sade Johan Larsson. »Jag förstår dock ej, huru stadsborna kunna vänja sig vid oljuden och bullret om nätterna. Då väckes jag gång på gång av spårvagnens ringning, av en bils tutande o. s. v., emedan inga andra ljud jämna ut dem. Och så kan jag aldrig som hemma sova för öppet fönster. På natten ta vi ju in en högst betydlig procent av det syreförråd vi skola förbruka under loppet av den påföljande dagen. Därför är jag egentligen trött beständigt här, oaktat jag ingenting har att göra, medan kroppsarbete är regel hemma».

»Det beror också på, att dina nerver dag som nattäro utsatta för denna starka irritation av buller och oljud. Tänk, om du så därtill skulle utsätta dem för den upphetsning, som följer av börsspel och annan jakt efter guld, politiskt partiväsen och det intrigspel som hör ihop med vissa yrken».

»Men detta förstärker ju bara min anledning att fråga, huru stadsborna kunna sova».

»De sova heller aldrig ordentligt. Den djupa, drömfria sömnen är det enda tillstånd, då våra nerver få fullständig ro. Stadsborna behövde den bättre än andra på grund av det liv de leva. När man varken har tystnad eller frisk luft under natten får man inte heller någon riktig sömn. Det som ytterligare omöjliggör detta är att storstadsborna sova på onaturlig lid. Vi skola gå till vila, när allt annat i naturen har ro — med solen är den riktiga normen. Storstadsbon gör natten till dag och dagen till natt. Men de konstgjorda solarna på natten öka blott farten på hans

färd till förintelsen. En timme vid belysning sliter lika mycket på kroppen som två vid dagsljus. Efter dessa ansträngningar njuter han den oroliga och — på grund av timmen på dagen — underhaltiga sömmen om eftermidnatt och förmiddag».

»Men huru stå de ut med det?»

»De stå ej ut med det alls. En och annan inflyttad av bondras uppnår 70—80 år, men annars är regel att de dö mellan 50 och 60 år, d. v. s. just vid den tid, då de med samlad livserfarenhet och efter att ha uppfostrat barnflocken skulle tjäna det allmänna. . . . Denna brist på sömn är också förklaringen på deras febrila nöjeslystnad, deras begär efter hetsig mat — slappa magar finna sund mat fadd — och efter njutningar, som bedöva skälvande, sjuka nerver, såsom alkohol och tobak. Den stimulus, som heter ro, är för dem okänd».

XV.

EN JÄMFÖRELSE.

En lördagseftermiddag då Johan Larsson gick Drottninggatan fram stod där kö utanför en biograf. Det finns bara 80 sådana i huvudstaden, så man får ej förundra sig över, att man måste underkasta sig en smula möda för att få vara med på det utomordentliga nöjet.

I kön upptäckte Johan Larsson en bekant, som han hälsade:

»Goddag, Adolf!»

Den tilltalade gick genast ur kön och kom fram till Johan Larsson.

»Å, det var då riktigt roligt att få se någon hemifrån! Får jag bjuda på en kopp kaffe, så att jag blir i tillfälle att få höra något om socknen?»

Johan Larsson tackade, och de gingo in på ett konditori, där de efter åtskillig väntan fingo ett bord vid ett dragigt fönster, vettande mot en mörk och smutsig bakgård.

»Nå, hur trivs du i staden, Adolf?»

»Jag trivs inte alls. Jag bara längtar hem. Men jag är glad, att jag ser slutet på det. Jag har tagit städsel till hösten hos nämndeman i Täby».

»Men blir inte det bra enformigt efter allt det rörliga livet här?»

»På landet är det inte enformigt. Det är stadslivet, som är enformigt».

»Vad ont man kan säga om staden, *det* är väl ändå för mycket?»

»Nej. Vet Johan Larsson vari min nuvarande tillvaro består? Stiga upp klockan fem varje morgon, kasta på sig kläderna, svälja en kopp cikorieblask medskummjölk och så börja knoget på fabriken. Där slår jag fast klackar på skor till frukost; slår fast klackar från frukost till middag; slår fast klackar från middag till kväll — å, det är så att man kan bli galen! När man är bonddräng, så plöjer, harvar och sår man på våren, ansar trädet på sommaren, skär säden och tröskar på hösten och utför skogskörslorna på vintern. Det är annat till omväxling!»

»På sätt och vis. Men så tungt vi ha det mot stadsborna.»

»För de fabriksarbetareungar, som växa upp i städerna, som leva på kaffe med finbröd och slakteriavfall, som börja röka cigarretter, innan de kunna torka av sig snorn och som äro tandlösa och flintskalliga då de skola mönstra till beväring, för dem är jordbruksarbetet naturligtvis tungt. Men inte för oss, som ha krafter och vilja utveckla dem».

»Men det är så ensamt på landet».

»Nej, det är i staden det är ensamt. Det väller alltid en jämn folkström på gatan. Men det är som på biograf. Man

får aldrig riktigt ögonfäste på någon av de många. I fabriken kommer man i sista minuten och slungar allt ifrån sig, då klockan slår. Man får inte prata vid arbetskamraterna. Man känner dem inte mer än till utseendet och när arbetet är slut, springer var och en åt sitt håll. Det blir mest till de tomma nöjena. Man är så trött och förslöad av enformigheten, man är så kraftlös av brist på närande mat, frisk luft och sömn, att man inte vill se eller höra något riktigt. Har Johan Larsson varit och sett på någon 'revy'?»

»Nej».

»Det är det som går mest. Det är lite flams om bekanta personer, fruntimmer i trikåer, tjocka visor o. s. v. På landet skulle man aldrig godtaga sådant. Det finns ju här aftonskolor och föreläsningar, men dem orkar man inte besöka. Det är för övrigt inte det viktigaste för att man skall trivas. Man måste känna människor! Hemma har jag ju reda på varenda människa i socknen, och gårds- och byfolket känner jag både utan- och innantill. Vi få pratas vid under arbetet, vid måltiderna, under rasterna och på fritiden. Bekanta komma till mig idrängstugan eller jag går till andra. Vi sitta ute i backarne om kvällar och söndagar, vi ro ut på sjön, gå på logemötet, på lekstugan, följa flickorna hem därifrån eller gå till flickan direkt».

»Men logemötet och flickorna ha ni då i staden också».

»Inte som på landet. Vi känna bara några få av ordenssyskonen, och det helt ytligt. Orden är f. ö. alltid svagare i Stockholm än i mindre samhällen. Flickor finnas nog, men sällan flickan. Vart skall jag ta vägen för att få vara ostörd med henne? Inte på gatan, inte i parken, inte på kaféet — ungdomens enda mötesplatser. Man blir aldrig bekant med varandra».

Johan Larsson gladdes åt det han hörde, fastän han — i hopp om att få vittnesbörden så fullständiga som möjligt — ej sade det. Denne i alla avseenden måttligt begåvade man hade förstått, att en av storstadens nackdelar är, att människorna ej få tilfälle till det förtroliga umgänge, som är ett av människans viktigaste livsbehov.

»Enformigt på landet!» återtog Adolf. »Där har jag vår, sommar, höst och vinter. Och alla övergångarna inom dessa perioder! När videt får 'kattungar', när rågen blommar, när smultronen rodna i backarna. Och så allt igenom. Stadsgatan är däremot sig alltid lik. Den har tillstymmelse till två årstider — och vilka årstider! Stekande hett om sommaren, fuktigt eller slaskigt om vintern. Hur är det när det fallit snö där hemma? Det är så vitt och rent och vackert, att man tycker sig vara i himmelen. Och här? Ett par timmar efter snöfallet är allt en rinnande sörja av sot, smuts, hästurin och hästgödsel, vari stockholmarne vandra omkring och vars innehåll de placera som parfym på mattorna i hem och offentliga lokaler. Det är inte underligt, att de äro så starka konsumenter på luktvatten».

»I fråga om luft har då landet ett bestämt företräde», sade Johan Larsson.

»Ja, det vill jag lova», erkände Adolf. »Nästan allt arbete i fria luften, jag glömmer aldrig torpet hemma. Fyra väggar; sol kring dem alla. Och doftande träd och blommor. I fabriken är det nästan aldrig riktig dager.Dammet yr beständigt där. Och vilket hem jag har här! Jag och tre andra innebo hos en arbetarefamilj, som har ett enda rum. Och de ha ändå två barn. Aldrig kommer en solstråle in i detta kyffe inpå gården och mot norr. Vi fyra inneboende ligga på golvet. Vilken doft av mat, svett, sura kläder o. s. v.! Vad jag menar med o. s. v. förstår Johan Larsson. Att öppna fönstret kommer naturligtvis aldrig i fråga. Det skulle kyla ut rummet, och de ha inte råd att elda. Och från gårdens soptunnor, avträden och pissoarer luktar det f. ö. värre än döden. Maten lagas på ett hemskt osande gaskök — ifall man kan tala om matlagningen i en familj, där husmodern är f. d. fabriksarbeterska. Hon kan koka kaffe och potatis, steka sill och fläsk och möjligtvis göra köttbullar av den 'färs', som slaktarn malt av inälvor, senor och kött, som är så fult, att det ej kan säljas i hela bitar . . . . När jag kommer utifrån in i detta rum, tar jag ovillkorligen baksteg, och mina tankar gå suckande till nämndemans drängstuga, där jag rådde mig själv. Hon är ren och fin så att det är en lust åt det, om man inte själv snuskar ner den. Och jag vet, att det är likadant överalt hemma. Jag har hört, att drängstugorna å andra orter skola vara otrevliga. Det betyder, som vi veta, att bönderna äro dumsnåla, ty den dräng, som bor sunt, är arbetsdugligare än den som bor osunt. Det betyder också, att drängen inte är klokare än stadsarbetaren: att hans krav på arbetsgivaren inskränker

sig till lönen, emedan han ej förstår, att en sund bostad är en ofrånkomlig betingelse för hälsa och trevnad . . . . Hur usla drängstugorna än kunna vara på andra håll, aldrig kunna de vara värre än det helvete, vari jag lever. Och det är dock ej den sämsta arbetarebostaden här. Där arbetarne få fukta ut nya hus, är det ändå värre. På landet ha vi ju i alla fall frisk luft under dagens lopp . . . . Till råga på allt ha vi i staden alltid ont om pengar. Vi betala för natten å logiet och ha ingenstans att vara om dagarne. Där för blir det så mycket uteliv. Nej, tacka vill jag att tjäna bonddräng».

XVI.

NÄR DE FYSISKA KRAFTERNA SPÄNNAS.

»Nå, men nu är du väl ändå en smula imponerad?» sade Peterzohn med något av triumf i tonfallet.

De hade varit på Stadion och sutto vid middagsbordet.

»Du trodde, förstås att stockholmsungdomen bara var glanmjölkskalvar, som ingenting dugde till?»

»Det skulle vara roligt att veta, huru många av segrarne i tävlingarna äro infödda stockholmare», svarade Johan Larsson. »Troligtvis ingen; i alla händelser blott en försvinnande ringa procent. Men för övrigt finner jag helt naturligt att stadsbor idka sport».

»Jaså, du gör ett sådant medgivande. Det var överraskande».

»Det är inte överraskande alls. De organ, som ej brukas, förfalla. Stadsbon känner instinktivt på sig, att det är onaturligt att människan ej skall spänna även sina fysiska krafter — att hon skall gå under på att bara sitta på en stol eller stå bakom en disk eller passa på en maskin eller dylikt. Men på grund av de förvända förhållanden, vari han lever, har han fått ringaktning för det verkliga kroppsarbetet, det producerande arbetet, särskilt det sundaste och nyttigaste i världen: jordbruket. På grund härav går inte handelsbiträdet ut och sågar husets ved, när han slagit igen butiken. På grund härav inrättas det inte rekreationssalar med hyvelbänkar, där man kunde få glädjen att efter kontorstidens slut skapa konstnärliga möbler till det egna hemmet, som i sådant fall naturligen skulle få ett annat intresse för en när man är omgiven av fabrikssmäck, varpå man kanske till på köpet bara har hyreskontrakt med möbelhandlaren. . . . Jag vill inte talaom något sådant som att husägaren skulle sopa gatan eller att husets döttrar skulle ägna sig åt något så för huset som deras kroppar nyttigt som att skura golv. Men kroppsrörelse måste de ha, om de ej skola förgås, det känna de. Alltså skaffa de sig en sådan, som är i stil med stadens och stadsintelligensens: en improduktiv. Det är så löjligt, att man måste lida av stadsbons blindhet eller begreppsförvirring för att inte gapskratta åt det. Arbetarne få slita ut sig i fabrikerna med en onaturlig arbetstid. Ute i landet ligga de oändligaste vidder och ropa förgäves efter att få ge skördar — man har inte ens tid att plantera skog å dem. All samfärdsel lider av brist på järn- och landsvägar. Man har t. o. m. i huvudstaden brist på samlingslokaler. Men till avhjälpandet av dessa brister vilja de fysiska krafterna inom staden ej låta använda sig. Det nyttiga är för simpelt. Det fattades bara, arbetet skulle få socialt anseende! Då först vore socialismen omöjlig att undgå. Arbetarne bleve högfärdsgalna. . . . Min far hade låtit odla 120 tunnland jord och själv lett arbetet och deltagit i det hårdare än någon annan. En agronom, som såg en av fars avdikningar av en mosse, sade att intet avvägningsinstrument skulle ha ordnat lutningsförhållandena bättre än bondögat här gjort. Men tror du, att hushållningssällskapet givit honom någon medalj för det? Tror du ens, att det ansetts värt en notis i bladen? När han fyllde 60 år, skrev jag därom till Nerikes-Posten. De togo mycket riktigt in, att han fått blommor, en gungstol, en käpp med silverkrycka o. s. v. Men vad jag sade om hans odlargärning, det strök den stadsherre inom redaktionen, som påtagit sig att vara böndernas röst. . . . Nå, alltså skaffa sig stadsborna en samhälleligt improduktiv kroppsrörelse, när de skola ha en sådan. *Deras* självaktning kräver det».

»Betänk emellertid, min käre Johan Larsson, vilken glans t. ex. de olympiska spelen gett åt vårt land».

»Du må tro, att vi ute på landet hade roligt åt huvudstadstidningarnas stora rubriker, poängrapporter och dylikt.

Inte ens ett så förnuftigt resonemang som det om kroppsrörelsernas fysiska nödvändighet är tillräckligt för att förmå stadsbornas flertal att ägna sig åt sådan.I den grad har staden förslöat deras naturliga instinkter. Något annat måste till, och det blir då ett utslag av stadsnervositeten: spelets lidelse. Det är på det sporten lever. Men med det har den också upphävt det lilla av förnuft, som fanns i densamma. Vi människor äro, fysiskt sett — och andligt med förresten — inrättade på lugnt, jämt, uthålligt arbete. Sporten är den rena motsatsen. Det är spellidelsen satt i system med liv och hälsa som insats. Många få lungsot, hjärtfel o. dyl. — fråga livförsäkringsbolagen, om de ta en sådan degenerationstyp som en boxare utan ansenligt höjda premier. För andra bli följderna ej så synbara, men eftersom alla brott mot hälsoläran straffa sig med naturlagens nödvändighet, få syndarne med relativt försvagad hälsa och förkortad livslängd sota för sin okunnighet eller tanklöshet. Vad är varje sportidkare av betydelse? Jo, en herre — eller dam — som gjort sig till specialist på någonting: hoppning, kulstötning, lassokastning eller något annat lika idiotiskt — stundom åka de skidor och skridskor, simma, segla eller göra något som till sin natur är klokt, men som genom tävlingsraseriet blivit tokigt. Alltså: sportidkaren är yrkesman på något. Han får inte direkt uppträda för betalning; då blir han 'professionell'. I själva verket äro dock många sportsmän professionella; flertalet av någon betydelse äro halvprofessionella — det kan alltid döljas på ett eller annat sätt. F. ö. är ju spellidelsen och utsikten att hastigt bli berömd, tillfället att göra lustresor med riklig dagtraktamentsersättning o. s. v. tillräckliga dragningskrafter för en massa ungdom att göra någon sportgren till biyrke. Du minns vad jag sade om far min? Tänk vidare på följande märkvärdiga frukter å samma träd: för att få Patriotiska sällskapets medalj måste man tjäna troget i tjugofem år, och den har ändå inte något anseende; tvärtom att ta emot den betyder att man är piga, dräng eller industriarbetare. För att få en medalj av högre värde kräves något så oerhört, att det är blott ett ytterligt fåtal, som kunna få den. Och får man en sådan, sker det i sådan form, att detta ytterligare framhäver huru anspråkslös belöningen är och alltså huru ringa man värdesätter den gärning, som man avser att utmärka. Jag mins huru en norrlandsbonde på egen kostnad byggde en två mil långlandsväg, till den utomordentligaste fördel för hela bygden. Ingen sade ett smack därom. Men några år därefter kom en man, som värderade arbetet, upp och fick se bondens bragd. Efter utvecklandet av de ansträngningar, som skulle avskräckt nittionio bland hundra, lyckades han utverka en medalj åt bonden. Det vart en liten blygsam notis på 'Officiellt' i huvudstadspressen: 'Medaljen för berömliga gärningar i guld av åttonde storleken har tillerkänts hemmansägaren'; och så namnet. Inget mer! Men om en pojke, som har till biyrke att skubba lyckas tillryggalägga en viss sträcka fem sekunder fortare än någon gjort förut, så blir det inte bara en notis utan en artikel om saken, en artikel med minst tre rubriker. Sådan är den menskliga värdesättningen efter stadsbegrepp».

»Men det är i alla fall roligt att titta på dem».

»Det beror alldeles på vad pretentioner man ställer på nöje. Man får ju i det fallet inte vänta sig annat än stadsbornas vanliga anspråkslöshet. Vad sågo vi i dag? En löpare kom in med förvridna anletsdrag, flämtande så att blodfradgan stod honom kring munnen; en annan hade fått diarré, så att avföringen rann om honom. Sådana äro sporthjältarne! Vad sågo vi vidare. En 'fotbollsmatch' hette det. Några lymmelartade figurer satte krokben för varandra, sparkade varann och utvecklade diverse livsfarligt våld av extra råbarkad natur. Den talrika åskådaremassan tog parti för och emot, tjöt som galningar och misshandlade dem, som vunnit i tävlingen. Detta är vad cirkus var förr i världen, undantagandes att där uppträdde ryttare, som redo vackert, väl dresserade djur — Gud nåde cirkusdirektören, om man fick veta att dressyren varit förenad med djurplågeri! — styva akrobater, roliga clowner o. s. v. Det var inte någon medborgerlig bragd att göra konster. Nu har man fått en cirkus, där råheten och oskönheten ingått förbund, och nu jublar publiken, och man gör det vidriga spektaklet till en nationell sak, ja, till något som hör till vår nationella ära. Det är stadsmoral och stadsbegrepp».

»En obestridlig nytta har emellertid sporten», försäkrade Peterzohn med övertygelse. »Sedan vi fått arbetarne in i den, bry de sig inte om sina fackföreningar och springa inte på socialistmöten. De läsa inte enssocialisttidningarna, utan dem som ha de bästa sportreferaten, och detta är höger- eller halvhögerbladen. Böcker titta de inte åt. Vi ha inget besvär av dem vid valen — här röstade en mängd av dem t. o. m. med högern vid senaste stadsfullmäktigevalet».

»D. v. s. sportreferaten ha blivit deras andliga kost. De fråga ej efter kulturella målsmän, utan efter innehavare av hopp-, spring- och slagsmålsmästerskap; ej efter samhällsnyttiga uppfinningar, konstverk, litterära skapelser o. s. v., utan efter tävlingstider, -rekord o. dyl. De försumma, som du säger, t. o. m. att lägga sig till med möjligheterna till förbättrandet av sin personliga ställning, att inte tala om hela samhällets rättvändning, som endast kan utföras av dem, emedan de äro flertalet. Det är bara stadsknoddar, stadsarbetare och sådana, som kunna svälja så grova krokar».

XVII.

DON EFTER PERSON.

»Stockholms-Tidningen! Uppseendeväckande kärleksdrama å ett hotell i staden inom broarna. Mannen död, kvinnan döende!»

»Dagens Nyheter! Väldig eldsvåda å Söder. Fem personer innebrända!»

Så skreko tidningsförsäljarne, stundom i munnen på varandra, å gatan där Peterzohn och Johan Larsson gingo fram en söndagsmorgon.

»Kan du», sade Johan Larsson, »säga mig varför inte försäljarne skrika: 'Stockholms Dagblad! Nyupptäckt, märkligt manuskript av August Strindberg!' — 'Svenska Dagbladet! Sverge, dikt av Heidenstam' — 'Dagens Nyheter! En utredning i härordningsfrågan!' — o. s. v.? Ha inte tidningarna tocket en sådan här dag?»

»Jo, visst. I dag mer än annars. Det äro de för resten tvungna till för skams skull. Man har ju kultur, vet jag. Sådant läses dock endast av ett litet fåtal».

»Men när det bjudes på mord, stöld och sådant, då regnar det 10- och 20 öringar?»

»Jo, det vill jag lova. Det finns tidningar, som kunna sälja 30—40,000 ex. en söndagsmorgon ensamt här i Stockholm. Tidningarnas aktieägare och löntagare äro inga opraktiska idealister. De vilja leva, de också — de behöva följaktligen utdelning och löner. Och när de nu veta vad massan vill ha, varför skulle de inte ge den det?»

»Don efter person, menar du?» sade Larsson.

Peterzohn nickade.

XVIII.

STORSTADENS INTELLIGENSMÄTARE.

Bokförläggare Bärge sökte boktryckaren i ett ärende, som rörde hans under arbete varande beställning.

»Jag är upptagen i tio minuter», sade boktryckaren. »Var god titta i de här tidningarna under tiden. Dagens Nyheter bör särskilt intressera er. Där är er stads tidning citerad».

Bärge ögnade igenom Dagens Nyheter och Grönköpings Veckoblad, och så var boktryckaren färdig.

»Ursäkta en strängt upptagen man», bad boktryckaren. »Det här kunde inte uppskjutas».

»Det var för mig ingen bortkastad tid», svarade Bärge. »Tvärtom var det mycket intressant att få detta nya bevis för storstadsluftens inverkan på de medelmåttigt konstruerade tankeapparaterna: intelligensen står i proportion till kommunens invånareantal. Det är Dagens Nyheters, Söndags-Nisses & konsorters logik. Följaktligen äro artiklar och notiser geniala, om de stå i huvudstadstidningarna, medan deras valör i lantsortspressen sjunker med respektive städers invånareantal. Och när vi komma till så små samhällen som Bärgåsa, Trosa, Sigtuna och liknande, blir journalistiken enbart löjlig».

»Det är onekligen en mycket enkel mätare på intelligensen».

»Bärgåsaposten redigeras av överläraren vid stadens folkskolor, student, kunskapsrik och ett skarpt huvud. De notiser, som Dagens Nyheter återgivit, äro riktade mot ett par av vårt samhälles pampar, men Dagens Nyheter har ej förstått ironien i Bärgåsaposten. Den har baraförstått, att den skall skratta åt det lilla samhället. Och att skratta åt det man ej känner till är en ringa konst. De kompletta idioterna gå med ett beständigt flin på läpparne».

Boktryckaren skrattade.

»Minns ni historien om Gustaf Frödings 'Mister Johansson'? Den trycktes i Karlstads-Tidningen, och ingen lade märke till den. Det var ju en landsortstidning, och dess redaktör hade inte hunnit att bli riksdagsman. Ingen huvudstadstidning observerade dikten, men i den ringaktade svensk-amerikanska pressen förstod man diktens förträfflighet och avtryckte den — naturligtvis utan att angiva källan. Nu lade en stockholmstidning märke till den. Tidningen, som trodde, att dikten var skriven av en svensk-amerikan, avtryckte den och försåg den med några inledande ord av det vanliga överlägsna slaget. Det var först en lantsortstidning som reagerade, frågande: 'Se ni då inte, att dikten är skriven av en skald av Guds nåde? Märka ni inte här humorn och vemodet i en förening, som blott kan åstadkommas av snillet?' Stockholmsbladet gjorde det först, när dikten utkom på Bonniers förlag».

»Och det är bokstavligen sant?» sporde boktryckaren.

»Jo, det vill jag lova. . . . Gå igenom personalförteckningen i huvudstadstidningarna, och ni skall finna att det huvudsakligen är landsbor. Men i samma stund de inträda i stockholmspressen, kommer den helige andes utgjutelse över dem».

»Och så säger man, att underverkens tid är förbi!»

»Se här på Grönköpings Veckoblad, som f. ö. bara är en dålig efterapning av en norsk förebild. Samtliga de där förekommande fingerade medarbetarne äro lika enfaldiga som okunniga, oaktat de angivas tillhöra kategorier, som åtnjutit samma undervisning som landets övriga inbyggare. En av deras specialiteter är att skriva och uttala utländska ord galet, och var gång det sker, vrålar huvudstadsbon av förtjusning, allra helst om det är någon enklare bokhållare — Grönköpings Veckoblads redaktör har själv börjat sin bana som sådan och vet alltså hur han skall ta sin publik — någon enklare bokhållare, säger jag, som finner det naturligt att han skall betraktas som övermänniska, eftersom han haft tillfälle att ta någraklunkar ur den mimersbrunn, som för Grönköpings Veckoblad utgör bildningens blomma: 'Ekbohrns 60,000 främmande ord och namn'».

»Nå, men varför reagerar inte landsorten mot detta?»

»Det ger oss tvärtom anledning att skratta på stockholmarnes bekostnad. Ni minns historien om den stockholmsfröken, som under ett besök på landet frågade, om det var den svarta kon som mjölkade den sura mjölken? Genomsnittsstockholmarens kunskap om människorna i landsorten är proportionsvis inte stort större. Vi tycka, att man måste vara bra larvig för att kunna tota ihop sådana där barnsligheter som Grönköpings Veckoblads förmenta kvickheter och inte mindre larvig för att läsa sådant pjoller».

»Det var någon, som trodde, att den i Grönköpings Veckoblad återgivna bilden av en stadsgata är ett Bärgåsa-motiv».

»Det stämmer. Det är ett vykort, som klicherats och försetts med några flabbiga ord, vilka på det förträffligaste karaktärisera sin författares okunnighet och brist på smak. Det här närmaste huset är av trä, rödfärgat och med torvtak. Det är en stilfull kopia av en stilfull soldatstuga under indelningsverkets dagar. När soldaten fick avsked, ställdes han ej hemlös av bönderna i den rote, han tjänat. De ville ge honom ett eget hem på egen jord. Men som han kunde skomakeri, sade han: 'Om ni uppföra stugan i Bärgåsa, där de ha behov av en skomakare till, skall jag själv köpa tomten' . . . . Envåningshuset bredvid byggdes av en sjökapten av finsk härkomst, och som ni ser, är det typiskt finskt. . . . Envåningshuset söder om detta med frontespis är en lika typisk bohusstuga — den byggdes av en skeppare, men en bohuslänning. . . . Tvåvåningshuset i gatans ändpunkt är ett patricierhus från 1700-talet.

Det byggdes av stadens förmögnaste köpman. Med sitt brutna tak, sina väl avvägda proportioner, sin fritrappa (med ett smide, som är ett mästerverk) och snidade tavla över porten är det så vackert, att varje människa med något begrepp om arkitektur måste falla i formlig hänryckning åt det. Hela husraden hänger dessutom ihop som ett organiskt helt. Men den överlägsne herrn i GrönköpingsVeckoblad förstår ingenting av detta — han förstår inte ens att hålla käften, utan trampar gladeligen på och ger oss tillfälle att skratta åt hans okunnighet och okultiverade smak. . . . Låt oss kasta en blick ut genom ert kontorsfönster på de närmaste fyra husen. Vad kan man säga om det mitt emot?»

»Att det är en av de otaliga kvarlevorna från den stadsarkitekturens förfallotid, då man levde på Grekland».

»Och att ingenting kan passa mindre till hyreskasärn?»

»Erkännes».

»Nå, det i morisk stil bredvid?»

»Att det är vackert, men hör ej hemma i vårt klimat».

»Och det tredje härifrån?»

»Det är ju bara falskhet. Cement i stället för kalksten, murbruk i stället för sandsten, oljemålning i stället för porfyr».

»Om krokanen där behöver jag väl ej yttra mig?»

»Nej, det är överflödigt».

»Och helhetsintrycket av gatan?»

»Det finns tyvärr ej något sådant. Husen stå och örfila upp varandra».

»Om vi då skulle stiga in i de fyra husen! Hur är det då med soldatstugan? Där drives skomakeri — av en sonson till grundläggaren. Traditioner, solidaritet! — Finnens hus äges av en pensionerad postman från Stockholm. Han ville ha ro på gamla dagar. Ni skulle se den till huset hörande trädgården! Det är en sannskyldig paradisets lustgård. Samtliga de här avbildade fyra husen ha trädgårdar mot ån. Bohusstugan äges av en gammal fru, som driver den i södra delen av huset inrymda diversehandeln, där det säljes så skilda saker som kortvaror, kaffe och tidningar — precis som på Söder i Stockholm, fastän okunnigheten i Grönköpings Veckoblad tror, att det är unikt för småstäderna. Den där frun blev änka, då mannen i sorgen över att ha blivit ruinerad på borgen — hjälpsamhet alltså — begick självmord. De övriga köpmännen i staden hulpo henne att behålla affären. Hon arbetade outtröttligt. Det gick sakta framåt. En dag ägde hon åter det älskade hemmet. Vet ni vad hon dåbörjade med? Jo, att betala mannens skulder. Nu är det inte ett öre oguldet därav! . . . . Patricierhuset bär i gammalsvenska över dörren inskriften: 'Du, som klandrar mig och mitt, gack till dig och ditt. Finner du intet hos dig och ditt, kom då åter till mig och mitt'. Undras om Grönköpings Veckoblads redaktör skulle ha förstått att ta åt sig? Detta hus byggdes av en borgare, som dog såsom garvareålderman. På hans grav reste dåvarande stadsbor en vård med inskriften: 'Den borgaren, som gjorde väl mot sina medmänniskor'. Nu bebos huset av Bärgåsapostens redaktör, folkskolläraren. All inredning och möblering går i stil med huset, som utgör ett formligt museum och som staden ärnar inköpa. I intet hus bor mer än en familj. . . . Ja, sådana människor befolka de där fyra Bärgåsahusen. Vad rymma de här fyra stora storstadshusen för folk?»

»Greklandsimitationen har satt sig och där fuktar, så det har ständigt bytt ägare. Sedan några år är det till stor del upptaget av en bordell».

»Vi äro okultiverade nog att inte ha någon sådan. . . . Nå, och det moriska?»

»Jag vet blott, att det äges av en av huvudstadens värsta procentare. Hans specialitet är löjtnanter med adliga namn. Geschäftet är mycket givande. Han började som vaktmästare i ett av ämbetsverken».

»Och det där med den falska grannlåten?»

»Det äges av kolonialvaruhandlaren på nedre botten, fastän affären drives i sonens namn. Han har gjort konkurs tre gånger. Första gången övertog frun affären; andra gången sonen; nu är det bolag. Och han har blivit rikare för varje gång. . . .»

». . . . han avlagt konkursed?»

Boktryckaren nickade.

»Och krokanen?» fortsatte Bärge.

»Det äges av en snäll man, privatperson, som ärvt en stor förmögenhet. Han använder alla inkomster till välgörenhet. Men det blir ju bara en pinne i havet i en så stor stads oerhörda elände. Det säges f. ö., att barnen ärna få honom under förmyndare, förebärande att han ej är normal».»Det resultatet gav alltså denna lilla jämförelse mellan storstaden och det av dess flabbar förlöjligade Grönköping. Ville man fortsätta, inte skulle vi förlora på det».

XIX.
DE, SOM GÖRA LEKSAKER ÅT DE STORA BARNEN.

Johan Larsson har för Peterzohn uttryckt sin glädje över att hans stockholmssejour närmar sig slutet.

»Då gäller det att väl använda tiden», säger Peterzohn. »Låt oss titta i tidningarna. . . . Jo, se här: Konstnärernas förbund öppnar tavelutställning i morgon förmiddag, och på kvällen är det premiär på Dramaten. Det är nog så mycket på en dag, men så ofördärvad som din andliga digestionsapparat är, orkar du nog med det. Det smärtar mig att inte kunna följa med dig på tavelutställningen, men mina fysiska krafter räcka inte till för bådadera — jag har för övrigt inte varit vid sunda vätskor på sista tiden, och en specialist skall ta mig på sängen i morgon förmiddag och grundligt diagnosticera mina hundratjugo kilo. . . .»

»Det gör du rätt i . . . .»

»Till utställningen skall jag emellertid skaffa dig sakkunnigt sällskap, en målare».

»Tack skall du ha, men . . . .»

»För teaterpremiären ber jag däremot att få vara värd. Jag skaffar alltså biljetter åt dig och din vän bokförläggaren, och efteråt deltaga ni i en supé, som jag har för några av mina vänner».

»Tack skall du ha. . . . Jag beklagar emellertid att jag inte får ditt sällskap också på utställningen, helst när jag nu också får höra att du har ett sådant intresse för tavlor. Jag påminner mig för övrigt att du har många sådana på dina egna väggar».

»Intresset är inte överdrivet, men det hör ihop med storstadslivet att hålla reda på tocket, och att uppmuntra det tillhör ens ställning, sedan man begynt figurera med sexsiffriga tal i taxeringskalendern».

»Jag förstår dig inte riktigt. Varför måste man nödvändigt hålla reda på och uppmuntra?»

»Tavlorna, teatrarne, förströelseböckerna äro ett slags andliga kommunikationsmedel inom en viss klass, förande upp på en plattform, varifrån vi kunna se ned på mobben och denna med vördnad ser upp till oss. . . . En affärsman kan inte tala om affärer med andra än sina kårkamrater och inte alltid med dem, eftersom han inte får röja de förehavanden som betinga hans framgång på andras bekostnad. Likaså är det med ämbetsmän, politici, industriidkare m. fl., att inte tala om våra fruntimmer, som ju inte kunna fylla sin tillvaro med modejournalen, konditoribesöken och klagomålen över pigorna. Det måste finnas något för alla dessa gemensamt, en mötesplats, och det blir tavlor, skulptur och förströelseläsning. Alltså måste jag känna till det där».

»Men om man inte har det ringaste sinne för t. ex. tavlor?»

»För dem — och dit hör jag — ha vi tidningarna. Det är därför man är så angelägen om att komma med vernissagen och premiären. Dagen därpå talas det som intensivast därom, och då skall man ej blott ha sett och hört utan också ha sitt omdöme färdigt. Och ett sådant är sannerligen intet snutet ur näsan. Omdömet är nämligen beroende på så många omständigheter: inte blott moderiktingar inom genren utan också på om vederbörande har någon inflytelserik gynnare, som ej får desavoueras; om en viss teater haft en dålig säsong och den nya pjäsen på förhand är kreerad till kassapjäs o. s. v. Man måste sålunda ej blott ha den utredning, som dagens estetiska mode fordrar, utan också vissa andra signaler, som äro de ledande klassernas hemlighet».

»Du brister då inte i uppriktighet».

»Nej, det är en riktig njutning att någon gång få andas ut».

— — —Johan Larsson och Bärge uppsökte, enligt överenskommelse, Peterzohn i hans hem en stund före teaterdags.

Sedan han talat en stund om sig själv och sitt onda — varom han skulle få närmare besked efter att blod- och urinprov undersökts — frågade han:

»Nå, hurudan funno ni utställningen?»

»I mina ögon var det mest ointressant», svarade Johan Larsson. »En del av tavlorna voro alldeles befängda ifråga om form som färg. Somliga sågo ut som småbarn skulle ha målat dem, andra som om målarne inte voro riktigt kloka. Vad var det vår ciceron kallade de värsta färgsudderierna?»

»Futurism och kubism», svarade Bärge. »Futurismen skall ju ha skapats av en absintslav».

»Det tycker jag också är fånigt», erkände Peterzohn. »Men det är inte så gott att vara målare. De måste hitta på nyheter ideligen. Och de, som inte ha förmågan att komma med något talangfullt, få slå sig på det rosenrasande».

»Emellertid behandlas även dessa med stort allvar i aftontidningarna», upplyste Bärge.

»Jag har inte sett dem än», sade Peterzohn med något av en suck. »Nå, de bra tavlorna, då?»

»Jag fäste mig egentligen mest vid landskapen», sade Johan Larsson. »Men i de flesta av dem var det något, som röjde hur flyktig målarens bekantskap med ämnet var. En plöjare hade tömmarne i galen hand. En mjölkerska satt på tokig sida. En gärdesgård saknade hank, och gärdslet svävade alltså fritt i luften, gladeliga sättande sig över den på alla sätt fjäskande tyngdlagen. Naturligen får den, som har öga för dylika felaktigheter, ett visst misstroende till det hela, och det mesta av vad jag såg bara stärkte detta misstroende. Tavlorna voro oftast målade av stadsbor, som ej kände till landet, utan sett det flyktigt på besök. Men tavlorna skulle ses av stadsbor och beskrivas av stadsbor, som sett ännu mindre av landet, och därför kunde de bli berömda».

»Sade du det där åt målaren?»

»Nej, men nog lät jag honom förstå, att jag inte tyckte att allt var riktigt».»Och vad sade han om det?»

»Han gapskrattade. Det är bara målarens öga, som kan rätt uppfatta naturen, förklarade han. Han tog visst inte humör. Han bara tyckte det var lustigt att finna någon, som inte begrep det fina i kråksången. Det var ju inte skäl att resonera med honom, och inte ville jag för din skull heller, eftersom ni skulle vara vänner, fastän det inte kunde märkas på honom».

»Skällde han på mig?»

»Inte uttryckte han sig så artigt».

»Det är tacken för att man lånar dem pengar, skriver på deras växlar och köper deras kludd».

»Har du hulpit honom?»

»Ja».

»Och varför det?»

»Rikedom förpliktar, heter det. Lyckas man få tag i ett tacksamt subjekt att offra pengar på, så får man ett visst anseende i våra kretsar. När den store konstnären nämnes, så kommer man ihåg den, som drog fram honom ur obemärktheten. Man blir prisad både för sitt goda hjärta och sitt goda omdöme».

»Det är komiskt», sköt Bärge in, »att höra målare, skulptörer och dem, som ha till uppgift att skriva tidningar och ge ut böcker därom, yttra sig om dessa människor och deras verk. Bara man kan måla en bra tavla, så är man ett snille. Och ingenting annat än tavlor, skulptur och diktverk har någon egentlig betydelse. De äro det synliga uttrycket for nationens intelligens, heter det. Uppfinningar, sociala reformer, nyttigt arbete räknas som betydelselöst. Och tidningar och publik göra allt för att styrka de där yrkesmännen i sin upfattning. Hur kan det komma till?»

»Vi kunna», tillade Johan Larsson, »avvara både tavlor och skulpturer, men vi kunna inte reda oss utan mat, kläder, bostäder o. s. v. Inte blir man odödlig på att utröna havsdjupets hemligheter. Inte blir man odödlig på att bygga en bro, som i århundraden framåt underlättar samfärdseln mellan viktiga landsdelar. Inte blir man odödlig på att förädla äpplen och skapa nya varieteter av vete. Inte blir man odödlig på att konstruera en praktisk kokspisel, som välsignas av miljoner husmödrar. Inte blir

man odödlig på att göra skor, som äro goda att gå i. Jag tycker det är roligt att se goda tavlor och skulpturverk, men jag vet ju, att produktionen därav inte alls fordrar de kunskaper, som t. ex. vetenskapsmannen eller ingeniören måste besitta. Inte heller större begåvning. Jag finner det inte märkvärdigare att göra en god tavla än att göra en god sko — öga, noggranhet, tålamod äro huvudsaken för skomakaren som målaren. Jag unnar målaren beröm när han gör något bra, men när någon gör anspråk på att anses som övermänniska bara för att han målar tavlor, då är det jag, som har roligt».

»Det är ju alltid så, att det nyttiga är ringaktat — däri ha vi svaret på edra frågor», sade Peterzohn. »Man tycker bara, att det är som det skall vara, när man får god mat, välsittande kläder o. s. v., och man tackar inte därför. Men när man får något till överlopps, då infinner sig tacksamheten. Man blir glad åt de där, som göra leksaker åt stora barn, och tacksamheten tar sig lätt överdrivna uttryck. Ha då de, som bli föremål därför, inte förmåga att uppfatta detta, så stiger det dem så starkt åt huvudet, att de överdriva både sitt yrkes och sin egen betydelse».

»Nu är det tid att gå till teatern», sade Bärge.

»Å, vi åka, förstås. Var snäll att ringa efter en bil», bad Peterzohn.

XX.

»PAPPERSSKOGEN».

Det av Peterzohn inbjudna sällskapet utgjorde tillsammans åtta personer, titulerade grosshandlare, fabrikör o. s. v. Så länge föreställningen varade, hade Johan Larsson och Bärge ej tillfälle att stifta närmare bekantskap med dem, enär de regelbundet tillbrakte mellanakterna i den med foyern förbundna restaurangen. Johan Larsson ville ej ut i cigarröken dit, och Bärge stannade i salongen för att hålla honom sällskap.

Efteråt for man i bil till en restaurang, där en på förhand beställd supé stod dukad.

»Nå, vad är nu ditt oförvillade omdöme om föreställningen?» vände sig Peterzohn till Johan Larsson, sedan de satt sig till bords.

Ironien i Peterzohns ton undgick ej Johan Larsson, men han låtsades ej därom. Han skulle sannerligen ej låta göra sig till driftkuku.

»Det var likt allt annat som jag sett i staden», svarade han — »anspråkslöst».

De flesta spärrade upp munnen, men en av herrarne, som titulerades som fabrikör, och som högljutt gäspat upprepade gånger under föreställningen, utbrast:

»Det var sannerligen trevligt att träffa en människa, som har ett omdöme och — än mera — äger mod att uttala det. Vad var det nu, som ni fann sämst i den här dyngan?»

»Ungefär alltihop. För det första ger den där målade väven, som rör sig för varje luftdrag, inte mig någon illusion av rum. En bostad är ju fastheten, tryggheten, lugnet. De målade böckerna i bokhyllan skreko ju formligen ut onaturen i det hela. Landsskapsdekorationen hadeskuggan på orätt sida. Det är inte stadsbor så noga med, och man kan vara hur högt bildad som helst utan att begripa det. Men jag minns huru vår värd skrattade åt mig, när jag i min lantliga oskuld undrade på vad *torr* punsch ville säga. Det är i staden alldeles nödvändigt, om man inte vill bli ansedd som bonde — något som är förfärligt — att ha reda på från vilket tidevarv den eller den möbeln är, att falla i extas över vissa tavlor och att anse vissa böcker som något alldeles utomordentligt. Men däremot kan man anses högt bildad utan att veta något om stjärnhimlen, om vindarnes lagar, om jordarternas kemiska sammansättning, om växtlivets under, om djurens psykologi och annat av det eviga, det oföränderliga, det stora — det som lär mig känna Gud, skulle jag vilja säga, om det ej vore i staden, där man inte har något behov av honom. Man behöver där ej frukta honom, ty man har polis och gatubelysning, som ge en den önskvärda tryggheten; och man lever i nuet, vadan man ej behöver sträcka tanken upp till oändlighetens vidder. . . . Ni nöja er med den målade pappersskogen i stället för de levande träden. Ni veta ingenting om rymdens sångarskara, om fåglarne; ni kunna ej skilja på talgoxens kvitter och bofinkens sång, och det är ingen skam. Men tänk, om man inte skulle ha reda på, huru den eller den sångaren eller sångerskan sjunger. Jag var på operan härom dagen, och jag formligen äcklades åt onaturen. En jätte med isterbuk spelade yngling; den unga flickans roll utfördes av ett fruntimmer, som befann sig på skuggsidan av de fyrtio. Man kunde inte höra ett ord av vad de sade; de flåsade och skreko emellanåt så, att jag föll i skratt både över de agerande och dem, som njöto av att höra och se på. Det imponerade inte på min okultur, att det var en högst berömd opera och att partierna sjungits in för hrr X., Y. och Z. Nej, jag satt och längtade från det målade papperet och 'konst'-sången ut till den riktiga skogen och till de sångare, som lärt sin konst hos Den Store Mästaren».

Fabrikören reste sig och gav Johan Larsson ett handslag.

»Det där var som talat ur mitt hjärta. Tack skall ni ha!»

Ingen tycktes ha lust att bemöta Johan Larsson, varesig han ansågs för tokig för att betraktas som krigförande part eller sällskapets medlemmar hade annat bruk för sina tungor. I alla händelser lade de in kvantiteter, som en boa constrictor skulle ha betraktat som en utmaning.

»Man kan ju säga», upptog Bärge samtalstråden, »att min vän Johan Larsson gör sig skyldig till en överdrift då han utdömer all teater. Han reagerar mot den överdrivna betydelse, som man ägnar den. Jag är intendent vid min stads lilla teater, som undantagandes storleken, gott står sig vid en jämförelse med flertalet teatrar i huvudstaden. Jag har alltså att göra med alla resande landsortssällskap. I storstadsbons ögon är ju landsortsteater alltid synonym med 'lada', landsortssällskap detsamma som 'band'. Det ena misstaget är lika stort som det andra. En hel del landsortssällskaps sujetter gå ju också till huvudstadstadsteatrarne, en och annan — t. ex. August Lindberg — som reformator. . . . Låt oss säga, att teater är ett angenämt nöje, att teatern stundom kan verka uppfostrande, men att dess betydelse överdrivits. De, som blivit offer för denna Överdrift, äro i första rummet skådespelarne, något, som varit till lika stor skada för dem personligen som för teatern. Härmningsdriften hör till de primitivaste av den mänskliga naturens krafter. Se bara på vad de små barnen kunna prestera i detta fall. Musiksinnet utvecklas mycket tidigt och förutsätter inte alls någon särskild intelligens. Men skådespelaren och operaartisten ha vant sig att bli betraktade som något märkvärdigt. Spelar man teater bra, så är man ett geni. Jag har otaliga gånger skrattat åt skådespelarnycker, som givit bevis för vederbörandes löjliga självöverskattning. Publiken är tacksam mot dem, som leka för densamma, och i samma grad det presterade är ägnat att tilltala medelnivån, blir bifallet intensivt. Gå på en soaré. En bekant politiker träder fram och håller ett föredrag om en politisk personlighet, som satt det djupaste märke i vårt nationella liv och vilkens namn aldrig skall glömmas så länge vi ha en historia. Flertalet hör på mer eller mindre ointresserat, och efteråt följer den obligatoriska applåden, ej vidare kraftig. Men så kommer en bekant sångerska med vackert ansikte och vacker röst. Hon *hälsas* med en

applåd, och när hon slutat är bifallet så starkt, att hon ger ettdakaponummer. Hon kan vara glömd i övermorgon och likaså den revykuplett, hon föredrog. Men flickan hörde till dem, som leka för oss, och ingenting är tacksammare. Är hon nu en ej alltför överdriven intelligens, så tror hon helt naturligt, att hon är något långt mer betydande än föredragshållaren och att utförandet av den inlärda slagdängan för dagen är något märkvärdigare än föredraget, som f. ö. var författat av föreläsaren själv. Tidningarnas recensioner, intervjuer och teaterskvaller är ju också ägnat att stiga teaterfolket åt huvudet. Komma sådana på gästspel till utlandet och hyllas som representanter för sin nation, ta de åt sig bifallet som en uteslutande personlig hyllning åt dem. Och så bli de ytterligare inskränkta — deras yrke är personlighetshämmande nog i sig självt. Tänk att ha till yrke att agera, att vara någon annan! En amatörskådespelare är något uppfriskande. Han kommer från det levande livet med skarpa intryck. Skådespelaren har förställning till yrke. I det fallet är landsortsskådespelaren ofta mycket bättre; han har sett sig omkring mera än huvudstadsskådespelaren. Skådespelaren är så van att posera, att han i sällskapslivet fortfar att vara teaterfiguren, krävande bifall. Inte rör man sig i verkliga livet på det sätt som på teaterrecensentspråket benämnes scenisk rutin. Inte talar man i verkligheten som på teatern, där allt måste chargeras. Teatern i all ära, men gör den ej till något mer än den är: ett populärt nöje, som är bra, om pjäsen är god och utförandet gott. Teaterfolket i all ära, men det är naturligtvis inte ett smul konstigare att inlära en roll och spela den än att tillreda en middag, sy en klänning o. s. v. . . . . Ja, nu ha Johan Larsson och jag deklarerat bondlandets och Grönköpings begrepp om teatern. Det var väl grosshandlare Peterzohns mening med att göra oss den äran. Vi ha predikat så att herrarne ha sluppit att fråga. Vi äro båda färdiga, och herrarne kunna nu upptaga sin egen behandling av pjäsen och spelet».

»Jag skall åtminstone ge mitt erkännande åt den sista snärten», sade Peterzohn. »Vi kunna aldrig njuta riktigt på teatern. Vi skola sitta med ögon och öron på skaft för att iakttaga hurudan pjäsen är och huru skådespelarne göra den. Vi unna oss inte ens att ha roligt».»Det skulle intressera mig», sade fabrikören, »att höra om bokförläggaren är lika fördomsfri ifråga om författare som ni är när det gäller skådespelare. Men det ämnet orka vi ej med i kväll. Jag hoppas, att samtliga herrarne vilja göra mig den äran att äta middag hos mig i mitt hem i Stocksund i morgon, så ta hr Bärge och jag ett nappatag där. Ha ni tid och lust?»

»Ja, tack», svarade Bärge och Johan Larsson.

De flesta av de övriga undanbådo sig. De hade fått nog.

XXI.

BLANKSMÖRJEFABRIKANTENS ANALOGIER.

»Jag tycker, att ert yrke har en bestämd likhet med mitt», sade fabrikören till Bärge.

»Vad är det då fabrikören tillverkar?» frågade Bärge.

»Blanksmörja».

Peterzohn skrattade. De voro kniviga nog, dessa lantisar, men här skulle man ändå få roligt!

»I vad avseende skulle då likheten bestå?» frågade Bärge.

»Jag för ett antal kvalitéer. Somliga märken äro bra, andra bättre och åter andra bäst. Många gånger är det samma sak med olika namn — det kommer mycket an på namnet. Jag är ständigt på jakt efter goda märken. Det veta alla, som sysselsätta sig med blanksmörjesammansättningar, kemister av yrket såväl som amatörer, och jag är ständigt överlupen med erbjudanden av nyheter i genren. Jag köper en del, tillverkar en så god vara jag kan, ger den en tilltalande utstyrsel, sätter så i gång en energisk reklam för den: får en sakkunnig att skriva om den, ser till att det kommer in i tidningarna, annonserar, låter göra tilldragande reklamaffischer och skyltar. Ni tillverkar böcker. Ni har olika märken och kvalitéer; ni blir erbjuden mer än ni kan ta, både av yrkesförfattare och amatörer — ni har väl också erfarenhet av, att de senare alltid bjuda på de piffigaste nyheterna? Tar ni ett arbete, gör ni

därav en bok med så tilltalande utstyrsel som möjligt, och så kommer reklamen, som är ungefär enahanda med min, undantagandes att den, som har till yrke att skriva om böcker, anser sig vara något förbålt märkvärdigt jämfört med den, som skriver om blanksmörja. I mina ögonsmäller det ungefär lika högt, men jag lutar helt naturligt åt att anse blanksmörjan viktigare än böckerna, eftersom skors hållbarhet, vattentäthet och utseende är något för såväl hälsa som trevnad ytterligt viktigt, medan man i värsta fall kan avvara böcker. . . . Nå, den där gradskillnaden mellan den som skriver om er vara och min beror väl på den vanliga överskattningen av det nyttiga och svagheten för dem, som roa oss. Ty det anses vara självfallet, att det är finare att utge böcker än att tillverka blanksmörja».

»Det är nog i allmänhet så, men det är inte min mening».

»Vad ger ni då ut för slags böcker?

»Endast dem jag anser vara goda».

»Ni var mig en livad prick! Ändra förläggare ge ut allt, vare sig det förskriver sig från Gud eller djävulen, bara de förtjäna pengar på det. I mina ögon är det en ruskig uppgift, med hur fina namn den än må förses. Jag skulle anse det som en brottslighet att utsända en blanksmörjesort, som vore dålig. Analogien mellan en riktig bokförläggare — som ni visar er vara — och en hederlig blanksmörjefabrikant blir allt fullständigare. Nå, ni har väl, som jag, konkurrenter med andra grundsatser, än ni själv, och ni har väl gjort den erfarenheten, att ofta gå de goda böckerna sämre än de dåliga?»

»Det stämmer».

»Man kan genom reklam få kolossal marknad för ett visst blanksmörjemärke, även om det är svagt, ja, representerar en läderförstörande vara. Människorna äro okritiska, vare sig det är fråga om blanksmörja eller böcker. När ett visst märke tagit fart går det framför andra, även om nyare, bättre kvalitéer komma i marknaden. Är man i ropet, så är man under tak. Man kan t. o. m. försämra tillverkningen ganska långt utan att försäljningen går ner. En ny form eller ett nytt namn på varan garanterar framgång, bara man har råd att skrika ut det tillräckligt starkt och ihållande. Den, som hittade på att förtunna blanksmörjan, tömma den på glasburkar och kalla den skokräm blev mångmiljonär på den kuppen. Ni få se till, att böckernas evigt enahanda innehåll får lite nya former, yttre som inre, inte sant?»

Bärge nickade.»För oss fabrikanter är det av vikt att få utställningspris: medaljer, diplom. Ett sådant garanterar ofta herravälde i konkurrensen. Nu är det inte sagt, att den blanksmörjan, som bäst förtjänar det, får guldmedalj. Dennas förvärvande beror på många omständigheter — relationer, middagar, brorskålar och åtskilligt annat smått och gott: delägarskap i andra firmor, kundskap på vissa håll, och det är knappast andra än de stora fabrikanterna, som kunna nå dit hän. Ni ha ju litterära pris. Om en författare blir tilldelad ett sådant, får han väl anses vara på det torra, och förläggarens vinst är väl då säker?»

»Jo».

»Och alltså måste förläggaren skaffa författaren den där utmärkelsen. . . . Han får naturligtvis gå grannlaga till väga, så att han ej utmanar opinionen eller de prisförlänande. Men bådadera tåla ganska mycket».

»Ja, det skall Gud veta», betygade Bärge. »Men nu är fabrikören också inne på den grundväsentliga skillnaden mellan blanksmörjan och böckerna. En kompositör av blanksmörjerecept gör inte anspråk på att betraktas som övermänniska, ehuru hans recept kan betyda miljoner i nationalvinst för landet både genom att skorna bli hållbarare och deras bärare skyddade för väta om fötterna, alltså för förkylningar. Han gör nyttigheter och får finna sig i den behandling en sådan är dömd att röna av publikum. Men författaren hör till dem, vilka göra leksaker åt de stora barnen. Han är alltså predestinerad till publikums bevågenhet, som kommer honom till del i samma mån han når massan. Nu är det ju med böckerna — och framför allt förströelseläsningslitteraturen — som hr Peterzohn nyligen sade om tavlorna: de äro ett andligt kommunikationsmedel. Författaren får socialt anseende i en helt annan grad än blanksmörjeuppfinnaren, och det är förläggaren angeläget att se till, att författarens anseende ideligen växer. Kan förläggaren nu få publikum att tro, att författaren ifråga är ett snille — ja, då kan

han göra en förmögenhet på en enda bok. Nu vill varje förläggare självfallet tjäna pengar på sina förlag, och så måste varje författare göras till ett snille. Går det ej att få honom till en av de större profeterna, gäller det att åtminstone få honom till en av de mindre».»Jag kan en i det fallet belysande historia», sade Peterzohn.

»Låt höra!»

»En rapp och duktig tidningsman utlyste en pristävlan om en roman till följetong. Priset var högt. Det är gott om folk, som i sina gömmor har en från förläggarne returnerad roman. En så våldsam mängd tävlingsskrifter inkom, att de utsedda prisdomarne skulle behövt flere år för att läsa genom dem. En av prisdomarne skulle ligga i skärgården över sommaren. Han fick med sig hela laddningen, som fyllde en försvarlig koffert. Han skulle titta litet på dem och gallra ur de värsta, så att det blott blev några få att ägna en grundligare granskning. Det var en ljuvlig sommar med strålande sol; det var omöjligt att hålla sig inne. När det blev regn skulle han ta itu med sitt litterära granskningsarbete. Men det blev inte något regn. Slutligen kom dagen för hemresan och prisdomaren hade inte mer än öppnat koffertens lock. Något måste emellertid göras. Här voro goda råd dyra. Slutligen föll han på knä vid kofferten, blundade, rörde om i den och grep en lunta i koffertens botten. Den skulle ha priset. Prisdomaren bläddrade i luntan. Det var ett svulstigt språk — inte så värst korrekt; det hade t. o. m. stavfel — men både Backus och Eros fingo sin beskärda del i boken. Det innebar ju alltid ett visst löfte om framgång. F. ö. voro de övriga tävlingsskrifterna väl samma smörja, och hin häken kunde inte genomläsa allt. Detsamma tyckte de övriga prisdomarne, och på denna lottdragning kreerades Vilma Spenat till snille. Ty tidningsredaktören ville göra så mycket nya prenumeranter på följetongen, att priset återkom med ränta, och det var inte möjligt utan att han sade — och publikum trodde — att Vilma Spenat var ett snille. Han kände de vägar, som ledde till detta mål. Nå, så tyckte en bokförläggare, att han kunde profitera av den ryktbarhet som den mycket spridda och ansedda tidningen skaffat Vilma Spenat, och så gav han ut följetongen i bokform. Han förstod också sin sak, och snart hade vårt land ett författargeni. Jag tycker, vad redaktören och förläggaren skulle skratta gott, när Vilma Spenats medelmåttigheter, framförda på knappt dräglig svenska, utbasunades som snilleverk! Men publikums beskedlighet är otrolig,och historien om kejsarens nya kläder upprepas alltjämt».

»Det är sant», sade Johan Larsson, »men här är emellertid att märka, att Vilma Spenats framgång hade en *politisk* bakgrund. I landet fann en genialisk författarinna, Linda Lej, en europeisk ryktbarhet. Men hon var socialist, och hennes samhällsomstörtande böcker hade särskilt på ungdomen ett kolossalt inflytande. Allt högerfolk såg det med harm och fasa. Vilma Spenat, som — hur medelmåttig hennes begåvning än var — säkerligen insåg, att hon måste bygga sin fortsatta framgång på något annat än den talang, hon saknade, valde hon sin position med sannskyldig länsmansslughet: hon fortsatte att vara så där måttligt osedlig, att skolpojkarne och skolflickorna köpte hennes böcker; hon fortsatte att ge backuskulten sin hyllning i lämplig dos, och på samma gång visade hon de två svartaste av alla makter — präst- och militärkasterna — att hon var deras. Sålunda blev hon lämplig att spelas ut mot Linda Lej, vilkens inflytande de samhällsbevarande funno av högsta behovet påkallat att neutralisera. Vilma Spenat hade varit lärarinna. Lärarinnornas kåranda och kvinnornas kåranda hulpo till att bära henne fram. Hon överhopades med utmärkelser. I landet fanns ett jättesnille, som var världens värdigaste man att få den högsta litterära utmärkelse, som landet kunde ge. Men också han var socialist — hade alltså kommit fram uteslutande på sin talang. De samhällsbevarande myndigheterna kunde ju ej prisbelöna en samhällsuppviglare. Nu kunde man hämnas på honom och ytterligare neutralisera Linda Lej. Så fick Vilma Spenat också det stora litteraturpriset».

»Äro vi inte bra listiga?» skrattade Peterzohn.

»Varför de samhällsbevarande göra sina verktyg till talanger och huru de bära sig åt för att lyckas, förstår jag utmärkt», sade fabrikören. »Men hur i hela livet få ni en så stor del av *massan* med er?»

»Den saken känner jag till», sade Bärge. »Alla böcker, som spegla det verkliga livet, det som arbetar, kämpar, sjuder, som vill vräka undan det gamla och bygga upp det nya, påsättes av högerkritiken stämpeln 'tendenslitteratur'. Och tendenslitteratur är inte 'konst'. Det är sålunda högst litterärt och konstnärligt att skrivadryckesvisor. Men nykterhetssånger äro tendenslitteratur. Det är litterärt sett till alla delar comme il faut att

skriva romaner, som gynna militärkasten, men den, som skildrar en antimilitaristisk kamp, kan vara fullt övertygad om att hans verk skall bli försett med underhaltighetstecknet 'tendenslitteratur'. Nu är ju en massa av romaner och dikter utan direkt politisk tendens. Men indirekt tjänas de maktägandes intressen av dem: de utgöra andliga narkos- och sömnmedel, som hålla folk borta från det, som väcker tankar, kritik och diskussion. Till tjänst för fabrikationen av sådan litteratur heter det, att en bok ej skall bedömas efter sitt innehåll utan efter den form, vari innehållet föreligger. Är formen elegant, gör det detsamma, hurudant innehållet är. Då är hon i alla fall ett konstverk».

»Har man hört på maken!» utbrast fabrikören. »Blanksmörjan får gärna fördärva lädret, bara detta får hög glans!»

»Fabrikören fullföljer analogien mellan oss på ett sätt, som slår huvudet på spiken», komplimenterade Bärge. »Jag skall inte glömma den bilden».

»Tack! Men nu återkommer jag till min förut gjorda fråga: huru får man de djupa leden, folkets barn, att acceptera det där estetiska systemet, som går så stick i stäv med deras intressen?»

»Det kan jag tala om», svarade Johan Larsson. »För ändamålet användes en personnage, som blivit kallad folkbildningsentreprenören. Hans uppgift är att utplantera överklasskultur hos massorna. Alltså måste han tillhöra det socialistiska partiet eller nykterhetsfolket. Han ordnar kurser, uppgör litteraturförteckningar, redigerar folkbildningsblad o. s. v. Han måste vara skicklig i konsten att balansera. Å ena sidan skall han hålla populasen borta från den farliga litteraturen; å andra sidan skall han förmå samma populas att läsa de böcker, som direkt eller indirekt främja överklassens syften. En del socialism måste de naturligtvis läsa, annars skulle det väcka misstroende. Han väljer den mest 'vetenskapliga': de böcker, som äro minst positiva, och gärna de, som skapa en viss skepticism. Av övrig vetenskaplig litteratur tages företrädesvis den, som noga taget inte är vetenskaplig alls: den somutger hypoteser som axiom. Den är maktens bästa tjänarinna inom den branschen. Naturvetenskapen är minst lämplig. Den lär människorna förstå livet, gör dem till realister i god mening, till iakttagare, tänkare; och överklassen baserar sin företrädesställning på att underklassen beundrar och tror. Att få arbetaren att beundra fabrikanten, bonden att se upp till grosshandlaren, som underbetalar hans spannmål eller skog, är inte gott. Den prästerliga auktoriteten har särskilt stadsarbetaren upphört att böja sig för — något som prästerna också på det redligaste förtjänat genom sitt ohöljda partitagande mot allt, som är ägnat att höja folket. De som borde vara religiositetens naturlige befrämjare, de frireligiöse, ha allt för ofta visat sig för ointresserade för de sociala frågorna eller för rädda att stöta sig med de maktägande. Nya gudar ha alltså måst kreeras, och de hämtas lämpligast hos vetenskapen, eftersom underklassen saknar möjlighet att kritisera den. Underklassen får nöja sig med att slå omkring sig en smula, då 'vetenskapen' fördärvar barnen med vaccin eller ger ihjäl dem med något nytt serum, varpå en fabrikant skall bli miljonär och en vetenskapsman nobelpristagare. . . . För att få alumnerna att läsa överklassens skönlitteratur, accepteras teorien om formen som det förnämsta och godkännes tendensstämpeln. Snilledyrkandet odlas medelst biografier med porträtt, recensioner, saxhugg o. s. v. Det är bara att vara ogenerad. Jag har sett, huru en författare, som brutit sitt nykterhetslöfte och sedan förhånat nykterhetsfolket, blivit porträtterad, berömd och ärad i ett nykterhetsblad av en dylik folkbildningsentrepenör. . . . Å andra sidan uppmuntras entreprenören med att upptagas i estetikernas krets, med boksändningar, beställningar på bidrag till tidningar och tidskrifter samt av förläggare, med middagar, brorskålar, kommittéledamotskap o. dyl. Och slutligen, när han inte längre behöver folket, går han i statstjänst. . . . Det finns naturligtvis också dylika entreprenörer, som ej äro legda — ett slags idealister inom överklassen, som arbeta frivilligt och av övertygelse i samma riktning. Det är sådana, som ej kunnat frigöra sig från sin klass' åskådning, det är de s. k. estetflabbarne. Ehuru fullt hederliga, göra de överklassen samma tjänst och bli naturligen alltid på lämpligt sätt belönade».»Jag känner igen din fotografi efter naturen av folkbildningsentreprenören», tillfogade Peterzohn. »Där ser ni igen, huru listiga vi äro. Förtjäna vi inte att ha makten?»

»Listiga äro ni verkligen», erkände Johan Larsson. »Mot oss småfolk ha ni hela den ekonomiska makten och en god del av den politiska. Men ni känna, att det inte räcker. Mot bolag och truster sätta bönderna och arbetare sina

organisationer, och det är endast i de mörkaste landsändarna man med framgång kan skrämma bönderna från att vid valen samverka med arbetarne. Så uppfanns ett nytt streck: bildningsstrecket. Ni togo konsten och litteraturen i er tjänst. Er första åtgärd var att ställa dess utövare på piedestal. Därmed sänktes anseendet för det nyttiga. Det fattades bara, att kroppsarbetet skulle få socialt anseende! Folket dresseras av legda och frivilliga krafter att tro, att konstens och litteraturens män böra ställas över andra arbetare. Och så dogmen om formen såsom kriterium på bokens och tavlans värde. Man inbillar bondpojken och arbetaren, att han är obildad och okunnig, om han inte känner till och beundrar Per Kladdströms trätorrhet eller Oskar Levertrans brånad. När en författare, som öppet tjänar överklassintressena, utsänder en bok i högeranda, sladdrar folkbildningsentreprenören om innehållets 'mäktiga resning' o. dyl., så att underklassfolket får klart för sig, att det måste läsa boken i fråga. Så tvingas det att sysselsätta sig med högeridéer. Något inverkar det alltid. Bärge har framhållit huru man med tendensstämpeln håller de bildningssökande bland folket borta från just den litteratur, som de borde läsa framför all annan. Men den stämpeln räcker inte alltid. Då klenar man på några andra. De mest använda av dem heta 'naivitet' och 'sentimentalitet'. Har man kvar förmågan att njuta av den enkla, sunda, andliga vardagskosten och bjuder man åt andra, är man naiv. Har man kvar förmågan att känna starkt och varmt och lägger detta i dagen, är man sentimental. Kultursnobbarne och kallgrinarne äro de ej minst farliga bland folkfienderna. Detta etiskt som moraliskt. Lade ni märke till, huru i går ett av dessas blad förhånade en man, som genom annons i en landsortstidning bad om förlåtelse för att han vid ett tillfälle uttalat osanning? Att ha så ömt samvete är löjligtenligt snobbkulturens kodex! Av frukten känner man trädet. Den dag folket ej vågar bära deras hån och skäll, då har det mist en en väsentlig del av den styrka utan vilken det aldrig skall kunna fullborda sin frigörelse. . . . Ja, ni äro listiga. Än så länge kan skönlitteraturen såväl som vetenskapen — eller, rättare, det som man falskeligen kallar vetenskap — med framgång brukas som maktens tjänarinna. Men det håller på att ta slut, som den lede sa' om böndagarne. De djupa leden börja att mer och mer lita på sitt eget omdöme, lägga sig till med modet att ej använda sig som tratt och att hellre låta sig skällas obildade än att acceptera de estetiska sken- och lögnlagar, som överklassen uppställt i sitt eget välförstådda intresse».

»Du är egentligen en farlig revolutionär, min käre Johan Larsson», tyckte Peterzohn.

»Ja, jag tror inte, att det skulle behövas mig mer än fjorton dar till i staden för att jag skulle uppträda med bomber i fickorna».

XXII.

HEM.

Det var på morgonen vid tåget. Johan Larsson och Bärge skulle resa. De hade sällskap ett stycke till vägs, och Johan Larsson tyckte, att då de i alla fall båda skulle passera den järnvägsstation, som låg närmast hans hem, kunde Bärge gärna följa med till detta på några dagar. Bärge, som lärt sig hjärtligt tycka om Johan Larsson, hade icke sagt nej till hans inbjudning.

Peterzohn kom ner till tåget i sista stund. Han såg trött och modfälld ut.

»Egentligen är du avundsvärd, Johan Larsson, som får fara hem till socknen. Jag skulle önska, att jag kunde det, jag också. . . .»

»Vad är det som hindrar? Den gård, vartill dina föräldrars torp hörde, är till salu, och du har råd både att köpa den och att bygga dig en furstlig bostad på den».

»Jag fick i går kväll läkarens utslag: det är av arsenikförgiftning jag lider. Undersökningar skola företagas och det är troligt, att både målning och korkmattor i min nya våning äro starkt arsenikhaltiga. Det är genomelegant; allt vad jag kan få för pengar har jag lagt mig till med. Och ändå har jag det som jag har det. Jag är vildfågeln, som sattes i en gyllene bur».

»Nu talar du som en landets son!» utbrast Johan Larsson med ett vackert leende över sitt intelligenta ansikte. »Nu kan jag hälsa dem där hemma från dig».

Tåget sattes i gång.

»Fråga för ro skull vad de vilja ha för gården och skriv till mig om det», ropade Peterzohn efter Johan Larsson.

Johan Larssons ögon blevo fuktiga. Peterzohn hade bott tjugofem år i staden och varit hemlös lika länge — bytt bostad år efter år med samma lätthet som man ömsar rock. Men ändock kunde längtan efter fält och skog åtminstone i större ögonblick ropa högt hos slaven i stenöknen. . . . Var det då underligt, att han, som hade alla sina rötter i fädernegårdens jord, var överlycklig att få återvända dit?. . . . Hem, ljuva hem!